Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 АВГУСТ 10
Зунай hүүл харашан хонин hарын 15
ЧЕТВЕРГ
гарагай 5
№148 (19242)
Газетын сэн хэлсээгэ.

Адууhа малда—элбэг тэжээл

hАЛА УРАГШАТАЙ

...дапайхидал адли манай ...та тимэ томо совхозуудболонхой ааб даа. ...нихидээ амяараа боложо ...даабан таряашадай ...нуудые нэгэдүүлэн ...ймаг эблэнүүд худоо ...ын хамжаан гэхэ гү, али ...ративуд, бага ...приятинуудбии болонхой ...э.

...уное үбhэ хуряалгын үедэ ...алангууд дээрэ гүйсэд ...жоруулагдаhан 17 бригада, ...эргэ техникэтэй, мори ...гай—62 звено, гол түлэб ...ар, морёор ажалаа хэдэг— ...жэ звено худэлжэ байна. ...хамтадаа 230 трактор, 1330 ...жаллана.

...хынь хэлэхэдэ, урда ...нимэ олон зоной нэгэ ...үбhэндэ гараад худэлжэ ...шинь hанагданагүй. ...ное гол түлэб совхозой ...нуудай хусоор үбhэн ...аа ааб даа гээд, олохон зон ...лэмэридэ балай ехэ ...ддадагүй байгаа гэхэдэ ...тгүй. Харин мүнөө айлнуудаймяараа бэеэ дэаhан ...шадай ажахынууд болоод ...даа, адууhа малдаа үбэлдөо ...д хүрэхэ үбhэ абахын тула ...дол ороддоогүйдэ аргагүй. ...доо хүндэ найдаха саг hалаа ...эдэнэр мэдэнэ.

...имэhээ нэгэ талаараа ...нхидал үбhэндоо гарыт ...ониие туухаhаа наагуур ...саг гурим үгы болоо. Нүгөө ...раа энэ жэлдэ манай эндэ ...ргадаг, доро шиигтэй ...нуудhаа байха, нютаг ...нэ добын сабшалангай ...нойшье hайнаар ургаад ...да энээниие сабшажа ...гүй hалгааха болоо hаа, ...е хүлисэшэгүй гэжэ зон баhал хүсэд ойлгоно. Үбhэ ехээр ноосэлжэ абаха иимэ hайн арга боломжо үсоон ло дайраддаг ха юм.

Гэхэтэй хамта ажахынууд жэжэ боложо хубаараа, таhараашье hаа, тэдэнэй олонхинь нэн'турүүн сабшалан дээрээ худэлдэг, тэжээл бэлэдхэдэг тусхай оньhожоруулагдамал бригадануудаа тараахагүй гэжэ ороддоо. Тэрэнэйнь ашаар, жэшээнь, Могсохоной худоо ажахын кооперативта үнинэй механизатор Д.Ш.Батомункуев, Доодо-Худанай СХК-да—А.С.Цыбикжапов, Худанай АКХ-да—Д.Ц.Дамдинов, Хоорхын АКХ-да—Г.Г.Иванов гэгшэдэй бригадануудмүнөө трактор, машинануудые олоор, бүтээсэтэйгээр худэлгэжэ, горитойшье үбhэ ноосэлоод байна.

Һүүлэй мэдэгдэхээр аймаг соо Вознесеновкын худоо ажахынкооператив абаха ёhотой үбhэнэйнгөө хахадыень шахуу абаа. Бусад зарим ажахынууд хэрэгтэй үбhэнэйнгоо 35-40 процентые бэлэдхээ гэхэдэ болоно. Бүхы дээрээ аймаг соо 23,474 гектар сабшалангай 6 мянга үлүүтэй гектар газарайнь ногоон сабшагдаад, даб дээрэ 45 мянга шахуу центнер үбhэн hүрилэгдөө. Ондоогоор хэлэбэл, абтаха ёhотой үбhэнэйнгоо 20 процентые ноосэлжэ абаа гээнэбди. Нёдондо энээнhээ hурагтүй бага абтаад байгаа.

Хура бороогой ехээр орожо hаатуулаагүй hаань, августын 25-27 болотор олонхи ажахынууднай үбhээ сабшажа, хуряажа дүүргэхэ зэргэтэй. Энэ жэлдэ хамта дээрээ 117 мянган центнерhээ бага бэшэ үбhэн абтаха аабза гэжэ hанагдана. Ойрын үдэрнүүдтэ аймаг соо 7 ажахыда сенаж, силос дарагдажа эхилхэнь. Түрүүнын ээлжэндэ холимол таряанай ногоон ургаса хуряажа, адагынь 6000 тонно сенаж ноосэлхэ hанаатайбди. Энэ худэлмэридэ хамта 27 комбайн табигдаха байна.

Мүнөөшье, саашадаашье тэжээл бэлэдхэлгын худэлмэрине ехээр hаатуулжархихаар тусгаар шалтагаан үгы гэжэ hанахаар. Эдеэ хоолой Федеральна жасын корпорациин Буряадай филиалтай хэлсээ баталжа, нютагайнгаа захиргаанай туhаламжааршье мүнгэтэй болоод, ажахынууд шэнгэн түлишэ, тоhодолгын хэрэгсэл гэхэ мэтые яhала абаа юм. Мүнөө зоожо абаhан шэнгэн тулишэ, тоhодолгын хэрэгсэлнай үбhэ тэжээл бэлэдхэлгэ үнэргэхэ, ургасаяа хуряахадамнай хүрэхэ ёhотой. Ажахынууд тэрэл мүнгоор трактор, машинын запас зүйлнүүдые hулагүй худалдажа абаад, техникээ муу бэшээр заhабарилаа.

Бүхы дээрэнь тобшолон хэлэхэдэ, байгша ондо Хэжэнгын аймагай ажахынууд нёдондонойхиhоо нэгэ бага дээшэ үбhэ hүрилжэ абаха аргатай. Тэжээлэй бусад ургамалнуудай ургасашье муу бэшэ. Даб дээрээ тооложо үзэхэдэ, малай условно толгой бүхэндэ дунда зэргээр 13,5-15 центнер тэжээлэй единицэ болохо үбhэ хоолтой үбэлжэлгэдэ орохо аабза гэжэ хүлеэгдэнэ. Тэдэнэй зариманиинь үшоошье ехэ тэжээл ноосэлхэ аргатай ааб даа.

С.ЦЫДЕНОВ,
Хэжэнгын аймагай худоо ажахын управленийн начальнигай уялга дүүргэгшэ.

Үндэр ургаса — үдэр бүриин оролдолгоhоо

ПААР ХЭР ЭЛДҮҮРИЛЭГДЭНЭБ?

Мүнөө нигээд удахагүй шэнэ таряанай хуряагдажа эхилхэеэ байхада, худоогэй олонхи ажахынуудай ерэхэ жэлэйнгээ ургасада баhал hанаалаа табижа, сэбэр наараа хоёрдохёо, гурбадахяа хахалжа, элдүүрилжэ байhаниинь эли ааб даа.

Мүнөө таряалан дээрэ үтэгжүүлгын, планграяа минеральна үтэгжүүлгын ёhоор тараагдахяа болёод байхада, ороohо таряанай найдамтай hайн ургаса ургуулжа абаха үндэhэ hуури - сэбэр наар лэ болоно.

Тиихэдээ хаhа сагтаа, hайн шанартай хахалагдаhан, хэдэн дахин элдүүрилэгдэhэн, буртаг ногоогүй сэбэр наарай хүрьhэндэ ерэхэ ургасада хэрэгтэй шухала бодосууд, шиир нойтон баригдаха байна бшуу.

Энэ жэлдэ республикын ажахынуудта ерэхэ жэлэй ургасын үндэhэ hуури болохо - сэбэр наар хамтадаа 191273 гектарта хахалагдажа, мүнөө хоёрдохёо элдүүрилэгдээд байха ёhотой аад, августын 4-нэй мэдээгээр оройдоол 71777 гектарынь лэ элдүүрилэгдэбэ. Нёдондо энэ үедэ 90,1 мянган гектар наар хоёрлогдоод байгаа.

Хурамхаанай, Мухар-Шэбэрэй, Зэдын, Сэлэнгын, Хэжэнгын, Хориин аймагуудта энэ жэлдэ ехэ газарта сэбэр наар хахалагдаад, дилэнхинь хоёрдохёо элдүүрилэгдээд байна. Жэшээнь, Мухар-Шэбэрэй аймаг 24,855 гектар наарайнгаа 13 мянган гектарые, Сэлэнгын аймаг 11,3 мянган гектар наарай 9500 гектарые хоёрлоо.

Тиихэдэнь Хяагтын аймаг аяар 14,3 мянган гектар наарайнгаа минл 800 гектарыень hаял хоёрдохёо элдүүрилээ. Баhал нилээд ехэ газарта наар элдүүрилхэ ёhотой аад, Бэшүүрэй, Тарбагатайн, Ивалгын, Баргажанай, Түнхэнэй аймагууд баhал сэбэр наарай элдүүрилгые ехээр удааруулна.

Үшарынь юуб гэхэдэ, элдэб буртаг ногооной үрмэдэhэ, хамхуулай үрэhээ хүрьhэндэ хаяагүйдэнь наарые үрдижэ хахалха хэрэгтэй ха юм. Тиигээгүйдэ тэдэ буртаг ногоон дахин полинуудые дараха бшуу.

Редакцийн социально-экономическа таhаг.

1995 оной августын 4-нэй мэдээн

Аймагууд	Бэлдэгдэхэ паарынь (гектараар)	Тэрээнhээ хоёрдохёо элдүүрилэгдэнэниинь (гектараар)	Дүүргэлтэнь (процентээр)
Хурамхаанай	8810	7870	89
Сэлэнгын	11300	9500	84
Хориин	6967	5877	84
Прибайкалийн	2063	1200	59
Мухар-Шэбэрэй	24956	13000	52
Зэдын	26288	13389	47
Яруунын	13749	5829	42
Хэжэнгын	9834	4156	42
Кабанскын	5977	1333	31
Загарайн	7117	1800	25
Захааминай	2612	1000	25
Бэшүүрэй	15853	3009	19
Тарбагатайн	15181	2100	14
Ивалгын	9612	1000	10
Баргажанай	8155	400	7
Хяагтын	14399	800	6
Түнхэнэй	8348	200	2
Республика бүхыдөө	191273	71777	38

АЙТАЙХАН БАЙДАЛ ТОХЁОЛДОО

...жэлэйхидэл адли, иимэ хуурай, халуун ...тай хабар-зун манай эндэ hүүлэй хэдэн ...үзэгдоогүй. Тиигэжэ аймагай диилэнхи олон ...нуудай сабшалан, таряалангай ургаса гандаа. ...доо ажахын управленийнхидэй тооложо ...нэй ёhоор, аймаг соо байгша ондо ехэдээл ...5-70 мянган центнер үбhэн, 100 бага үлүүтэй ...ан центнер силос абтажа болохо байна. ...огоор хэлэбэл, ерэхэ үбэлжэлгэдэ ажахынууд ...й условно толгой бүхэндэ арай гэжэ 2,5-3 ...нер тэжээлэй единицэ болохо ооhэдын үбhэ, ...той орохонь. Энэнь хараалагдаhанhаа гурба ...н шахуу бага.

...имэ бэрхэтэй байдалай тохёолдоод байхада, ...мнай аймагай захиргаанай гулваа В. Б. ...оев түрүүтэй бүхы хутэлбэрилэгшэд үбhэ ...олнэмэжэ бэлдэхэ арга бэдэржэ, республикын ...н зургаануудта энэ асуудалаар хандажа, ...амжа эринэ.

...магай 5 ажахы, тэрэ тоодо ган гасуурта ...р хохидоhон хамтын болон хубийн ...йловкын предприяти, хамтадаа 3000 тонно ...хүрэ Монгол орондо онноожо сабшахаар ...лна. Тэд энэнь хэр хүсэдэхэ юм, даб дээрэ ...хын аргагүй. Республикын, аймагай ...лбэрилхы зургаануудМонголой Правительстватай хоорэлдоо хэжэ байнхай.

Эндэ эгээл ехээр хашаха юумэн мүнгэн лэ ааб даа. Хэрбээ мүнгэнэй саг соогоо олдоогүй, ажахынуудта туhаламжын хүргэдоогүй hаа, таряанадай ажахынуудай "Дүтэлүүр", Хужар", "Сагаан-Морин", гэхэ мэтын эблэнүүд ерэхэ үбэлдоо адууhа малаа барижа шадаха аргагүй болохо туйлдаа хүрэхэнь.

"Улаан-Далахай" гэжэ бага предприяти (хутэлбэрилэгшэнь Б. А. Жигжитов) 1200 толгой үхэриүүдээ тэжээлгүйдэжэ огтолон hалгаахагүйн тула ооhэдынгоо газар дээрэhээ модо отолжо, тэрэнээ республика соогоо үбhэ тэжээлээр андалдаха гэжэ шиидээ.

Аймаг соогоо мүнөө Санагын ажахынхид заа зууха үбhэеэ сабшажа, түрүүнын hуринүүдые табижа эхилбэ.

Иимэ түгшүүрилтэй байдалай тохёолдоод байхада, ногооной ургаса муу гээд миин hуухагүй, гансашье худоогэй ажахынуудай зон бэшэ, нютагуудай бүхы эмхи зургаануудай худэлмэрилэгшэд, hургуулийн үхибүүд, багшанар булта гаража, зааханшье ногоо сабшажа, таhалжа абаха хэрэгтэй гэжэ аймагай захиргаан урялна.

М. ЦЫРЕНОВ.
Захааминай аймаг.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ.

2-дохи нюурта. Адууhа малда—элбэг тэжээл. М.Намжилов: "Хоёр ондоо жэшээ"—зүблоонhөө тэмдэглэл. Үдэрэй үзэгдэлнүүд. Б.Доржиева: "Мүнгэтэй hаа, врачта ошогты".

3-дахи нюурта. Агуу Илалтын 50 жэл. Ц.Бадмаев: "Тон ехэ зол хуби".

4-дэхи, 5-дахи нюурнуудта. "...Харгынгаа эсэстэ хүрэхэ пангин hаналтайб"—журналист, уран зохёолшо Матвей Осодоевой 60 жэлэй ойдо зорюулагдаhан тусхай хуудаhан.

6-дахи нюурта. Хүн ба байгаали. И.Карбаинов: "Ногоон ханинараа" гамнаял".

7-дохи нюурта. Элүүр энхын булан. "Хара уhанай эмшэлхы хүсэн ехэ". Э.Будаев: "Харюусалгаяа дүүрэн мэдэржэ..."—фоторепортаж.

8-дахи нюурта. Литэ. Зурхайнын зүбшэл. Спорт.

Адууһа малда - элбэг тэжээл

ХОЁР ОНДОО ЖЭШЭЭ

РЕСПУБЛИКЫН ОПЕРАТИВНА ШТАБАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ ЗАСЕДАНИһАА

Худоо ажахын эгээл харюусалгатай, тон шухалашье удха шанартай худэлмэри болохо - адууһа малай тэжээл бэлэдхэлгэ муноо бухы аймагуудта түлэг ябуулагдажа байна. Энээнэй хажуугаар таряалангай ургаса хуряажа эхилхэ хаһа ойртобо. Тэрээндэ баһал эртээнһээ һайнаар бэлдэхэ хэрэгтэйнь эли.

Тиимэһээ республикын оперативна штабай, эдээн тушаа үдэр бүриин анхарал хандуулжа, гарахан али бухы шухала асуудалнуудые саг соонь шиндэхэ гэжэ ороолдожо байһаниинь ойлгосотой.

Һаяхан тус штабай ээлжээтэ заседани дээрэ Хэжэнгын, Хяагтын, Зэдын аймагуудта үбһэ тэжээл бэлэдхэлгын, мүн ургаса хуряалгада бэлдэхэ худэлмэриин хэр ябуулагдажа байһан тухай асуудал харагдаба.

Заседаниин худэлмэриие Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Спасов хүтэлбэрилоо. Тэрэшэлэн республикын худоо ажахын болон эдээ хоолой министр А. М. Шевченко, мүн худоо ажахыда хабаатай, тэрэниие хангаха уялгатай албан зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд эндэ байлсаа.

Заседанида уригдаһан аймагуудай зүгһоо Хяагтын аймагай захиргаанай гулваа В. М. Стручков, худоо ажахын управленийн начальник А. Ф. Титов, Хэжэнгын аймагай захиргаанай гулваа Д. П. Суворов, худоо ажахын управленийн начальникай уялга дүүргэгшэ С. С. Цыденов гэгшэд ерээ. Эдэ үдэрнүүдтэ республикын Президент Л. В. Потаповай Зэдын аймаг ошоһон дээрэһээнь тэндэхи хүтэлбэрилэгшэд заседанида байбагүй.

Түрүүлэн Хяагтын аймагай гулваа В. М. Стручков бодоод, иигэжэ мэдээсэбэ:

- Байгша ондо манай ажахынуудай бухыдэнь 11,4 мянган гектар сабшалангай ногоо сабшажа, 240 мянган центнер үбһэ абаха ёһотой байгаа. Тэд тэрэнэймнай 4360 гектарынь үертэ абтаа, зариманиинь мүндэртэ сохюулаа.

Июлийн эхээр ходо хура бороо, аадарай ороһон дээрэһээ ажахынуудай нэгэ бага хожомдожо үбһэндоо ороо. Һүүлэй мэдээгээр, бухыдэнь 10 шахуу мянган центнер үбһэн һүрилэгдоо гэхэ гү, али абтахаар хараалагдаһан үбһэнэй 8,5 процентнь абтаа. Үбһэ сабшалга, хуряалга дээрэ 178 трактор, олохон морин унаа, 280 хүн худэлнэ. Сенаж, силос даража үшоо эхилээгүйбди.

- Энэ жэлдэ үбһэнһоо гадна үшоо ямар тэжээл бэлэдхэхэбта? - гэһэн асуудалда тэрэ иигэжэ харюусаба:

- Аймагай ажахынуудай бухыдоо 11,2 мянган гектар дээрэһээ тэжээлэй ургамалнуудые хуряажа абаха ёһотой байгаа. Тэд баһал тэрэнэйнь зарим хубиин уһанда абтаһан, мүндэртэ сохюулаһан дээрэһээнь 8142 гектарай ургасаар хамта 41,4 мянган тонно шэмэтэ тэжээл бэлэдхэхэл һанаатайбди. Тиигэжэ бухы дээрээ малай условно толгой бүхэндэ 8,5 центнер тэжээлэй единицэ болохо үбһэн, сенаж, силос ноосэлхэ арга бии, - гэжэ В. М. Стручков хэлэнэ.

Аймагай ажахынуудай ургаса хуряалгада хэр бэлдэжэ байһан тухай хэлэхэдээ, тэрэ иимэ тоонуудые дурдаба. Энэ жэлдэ бухыдоо 20,5 мянган гектар таряанайнь 3,8 мянган гектарай ургаса хосороо. Тиигэбэшье һаань, бухы дээрэнь 22,5 мянган тоннохоо бага бэшэ таряан абтаха зэргэтэй. Эгээл ехээр һанаата болохо юумэн гэхэдэ, комбайнууд үсоод энэ. Бии байһан бухы 123 комбайнай оройдоол 102-нь таряа хуряалгада хабаадуулагдаха байна. Комбайн бүхэноор 236 гектар таряан хуряагдаха болоно.

Үгынгоо түгэсхэлдэ аймагай гулваа хохидолдо ороһон аймагаймнай байдалые харалсажа, арга боломжын зэргээр туһалалсыт гэбэ.

Хэжэнгын аймагта, хяагтынхидта орходоо, тэжээл бэлэдхэлгэ һураггүй урагшатай ябуулагдана. Аймагай гулваа Д. П. Суворовой заседани дээрэ мэдээсэһэнэй ёһоор, эндэхи ехэ, бага ажахынуудта муноо үбһэ сабшалга, хуряалгада гүйсэд оньһожоруулагдамал 17 бригада, үшоо 100 шахуу багахан звенонуудта хамта 230 трактор, олон морид, 1330 хүн худэлжэ байна. Һүүлэй мэдээгээр, бухыдоо 30,4 мянган центнер үбһэн һүрилэгдоод байна гэхэ гү, али хараалагдаһан түсэбэй дүүргэлтэ 19 процентдэ хүргэгдоо. Вознесеновкын худоо ажахын кооператив абтаха үбһэнэйнгоо 41 процентые, Доодо-Худанай кооператив - 33 процентые абаа.

Августын 25-27 болотор олонхи ажахынуудай үбһээ хуряажа дүүргэхэ, саашадаа сенаж, силос дараалгаяа эрнэмтэйгээр ябуулха болоно. Бухыдэнь 7 мянга шахуу тонно сенаж, 6500 тонно силос дараха арга боломжо бии. Силосэй ургамал хуряалгада 27 комбайн ябаха юм.

Энэ жэлдэ аймагсоо 19 мянга шахуу гектар таряан хуряагдаха, 54 комбайн худэлгэгдэхэ байна. Муноо тэдэнэй 70 шахуу процентнь бэлэн болгогдонхой. Имагтал комбайн бүхэноор хуряаха таряан тон ехэ - 247 гектар. Типбэ-яабаншье һаань, сагай уларилай барагһайн байбалнь, худэлмэриин 17-20 үдэр соо таряагаа хуряажа абаха аргатайбди, — гэжэ Д. П. Суворов хэлэбэ.

Эдэ аймагуудай алиндашье тэжээл бэлэдхэлгэ, ургаса хуряалгын үедэ трактор, машинануудта хэрэгтэй шэнгэн түлиишэ, тоһодолгын хэрэгсэл хусэд хүрэхоорабтанхай. Гансал аргатай һаань, Россин Федерацийн, республикыншье зүгһоо нэмэлтэ мүнгэ һомолжо, ургаса хуряалгын урда тээ үсоохэншье һаань, шэнэ комбайнуудые худалдажа абаха, үгыншье һаа, заһабарилгын запас зүйлнүүдые бэлдэхэдэмнай туһалыт гэжэ аймагуудай хүтэлбэрилэгшэд гүйба.

Түгэсхэлдэнь М. А. Спасов, А. М. Шевченко гэгшэд ажаглалта хэхэдээ, хэды орёо бэрхэтэй байдалай тохёолдоошье һаа, республикын урда захын Хяагтын аймагта хэрэгтэй үбһэнэй минл 8,4 процентые абаад байха гэшэ тон бага. Эндэ иланганяа үбһэ сабшалга, хуряалые эртэшэг эхилхэ арга боломжо байгаа. Муноо энэ гэгдэлээ яажаншье һаань, усадхаха шухала гэжэ тэдэ тэмдэглээ.

Тэжээл бэлэдхэлгэ болон ургаса хуряалга үнэргэлгэдэ зорюулагдажа үгтэхоор хараалагдаһан мүнгэнэй орон сасуу тэрээгээр комбайнуудые, запас хэрэгсэлнүүдые худалдажа абахаар аймагуудта дары хубаагдаха гэжэ хэлэгдээ.

М. НАМЖИЛОВ,
манай тусхай корр.

ИИМЭЛ үгэнүүдые поликлиникэ, больницын байшан бүхэн дээрэ бэшэхээр саг болоо ха. Юуб гэхэдэ, үбдоод, врача ошоһон хүн бүхэн мүнгэ түлэхэ болоно. Юуб гэхэдэ, урданай саг шэнги врачнуудта хэрэгтэй эмүүд, тарилга хэхэ зүйлнүүд, бинт, бусад хэрэгсэлнүүд үгы шахуу болонхой бшуу даа.

Һаяхан хирургда (БСМП-гэй 9-дэхи поликлиникэдэ) ороходомни:-"Худоо орёолгохо бинт абаһан һаатнайл, хулыетнай орёожо үгэхэбди,"- гэжэ хирург, яһала хүнтэй зохидоор хоорэлдэдэг Фёдор Иванович Мирошниченко ойлгуулаа һэн.

—Зай, зай,—гэжэ үгэ хэнэйншьеб орхиһон б хулоо орёолгоод, гай гаража ошоо һэм.

Хажуудамнай о зогсоһон, процедурна каб ерэһэн зоние хараха булта гартаа тарюулха шприцэр (нэгэ дахин т баринхайнууд, һуужа бэлэй.

Үнэхоороошье, хүшэ саг болоо, бухы юумэн у

—"Муноо үбдэхо бэшэ, хэрэгтэй эмшье ол ехэ үнэтэй,"— гэлдэн, г гутаран һууһан наһажаал харахада, хайратай байг хүгшэн хирургда оро мүнгэ түлэһэн аад, хэдэн

Үдэрэй үзэгдэлнүүд

МҮНГЭТЭЙЛ hА ВРАЧТА ОШQГТ

—Хулисыт, бидэ хаанаһаа мэдээд, бинт абаад ерэхэ байба гээшэбибди? — гэбэб.

—Зай, тиигээ һаал, энэ хүндэ нэгэ орёохо бинт олыт даа,— гэжэ хирург медсестрадаа хандаба.

—Бэшүүлһэн оошорой талонтой гүт, харуулагты даа,— гэхэдэнь:—энэл терапевтһээ тусхайтаар эльгээгдэнхэйб, энэ саарһаниинь байна, — гэжэ харюусабаб.

—Эндэтнай хирургһаа зубшэл заабари — консультаци абаха тухай бэшэгдэнхэй, тиимэһээ регистратура ошожо, мүнгээ түлоод ерэгты,— гэзд ябуулба.

Юрэдоо, оорымнай поликлиникэдэ бухы юумэн мүнгэтэ болоо гэжэ һаял ойлгоод регистратурада ошожо: — "Хэдые түлэхэбиб?"— гэхэдэмни:—"Юрын харамада (осмотр) 1 мянга 300, харин хирургһаа консультацида орохо һаатнай, 2 мянга 500", — гэжэ хэлэбэ.

Хэлээшэ 2 мянга 500 түхэриг мүнгыень түлэжэ, баһал һооргоо оошорто зогсожо, арай гэжэ хирургда ороо һэм. Ямар ажалтайем мэдэжэ абаһан хирург Ф. И. Мирошниченко иигэжэ захяа һэн: "Буряад үнэндоо" заабол бэшээрэйгты-поликлиникэдэмнай юуншье үгтэхээ болинхой: эм дом, бинт гэзд олон даа".

оошорто һуужа ба бусадта ойлгуулжа, оруулаа һэмди.

Ажалдаа яарахан зо мүнгэ түлоод, түргоор ороно хэбэртэй, нүгөө хүнэй ехэ олон хада х һууна һэн.

Зарим зоной мүнгэ болзор соогоо үгтэнэгүй, мүнгэгүйгоор шу аргалуулхын аргагүй са ха юм. Шүдэ абхуулха, т (пломбошье хүрэтэр үнэтэй болонхой.

Иигээд ерэхэдээ, мед эмхинүүдые х зүйлнүүдээр хан саашадаа юун б Мүнгэгүйшүүл врача болихонь бэшэ гү?! Тиг үбшэгтынь һүжэрхэ таража магад. Гайтай б байна, саашадаа юун б Больница поликлиникэнүүд мэ зүйлнүүдээр түрэнэй гүйсэд хангагдаха з бшуу. Үгыл һаа, урда адли хубиин (г врачнуудтай болож, хулеэхэ саг удахагүй бэшэ гү? Тиг июниингээшье салин байна ха юмбибд асуудалнуудтамнай эмхинүүдэй хүтэлбэр харюу үгэхэ ёһотой.

Б. ДОРЖ

Улаан-Удын М. И. Калининай нэрэмжэтэ локомотивна деногой радио холбооной цехтэ дүн хамта 19 электро-механигууд худэлдэг юм. Дүрбэн халаанда үдэр һүнигүй дежурнанууд худэлнэ. Дээдэ гарай мэргэжэлтэ Станислав Михайлович Эренпрайс 32 жэлэй хугасаа соо залуушуудда үлыгэр жэшээ харуулжа, заажа, һургажа байдаг юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: электромеханик С. М. Эренпрайс.
С. БАЛДУЕВАЙ фото.

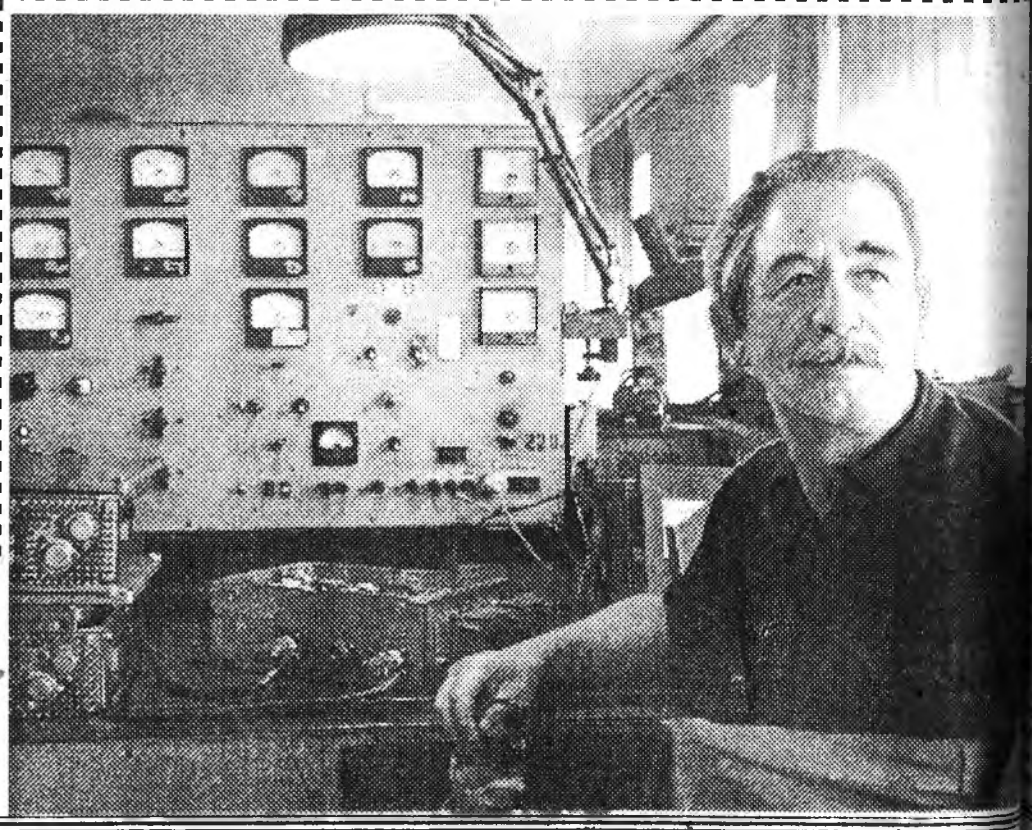

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 жэл

940 оной зун түрэhэн шотан ирадаа үбhэндэ ябажа гэhэн байгааб. Арба юhэ үүйсэhэн эдирдундаа, эмниг hургадаг болоhон хаб. Хоёр паарлажа, морин лкаар үбhэ сабшааб. украинецууд бии. Тэндэхи сагай уларил урин дулаан. Хэдэн зуун сэрэгшэд үхэр малай сарай, дал, хорой соогуур байрлаабди. Огород соогоо немецуудhээ нюужа булаhан хартаабха малтажа эдидэг байхабди.

мүнөөхиг бэшэшээрээ хүдэлhэн зандаа, дайгаа дүүргэ hэн даа. Хоюулаа нэгэ полкын болохоороо, ходо бэшэшье hаа, бүхы албанайнгаа эдэ жэлнүүдтэ уулзадаг, hонинoо хоорэлдэдэг ябаабди.

Цыден-Еши бидэ хоёр 1945 оной майн 9-дэ Берлин хотодо байгаабди. Берлиндэ hара үлүүтэй болообди. Юу хэдэг hэнбибди? Сэрэгэй ноёдой гэр байра харуулhалдаг, взводоороо

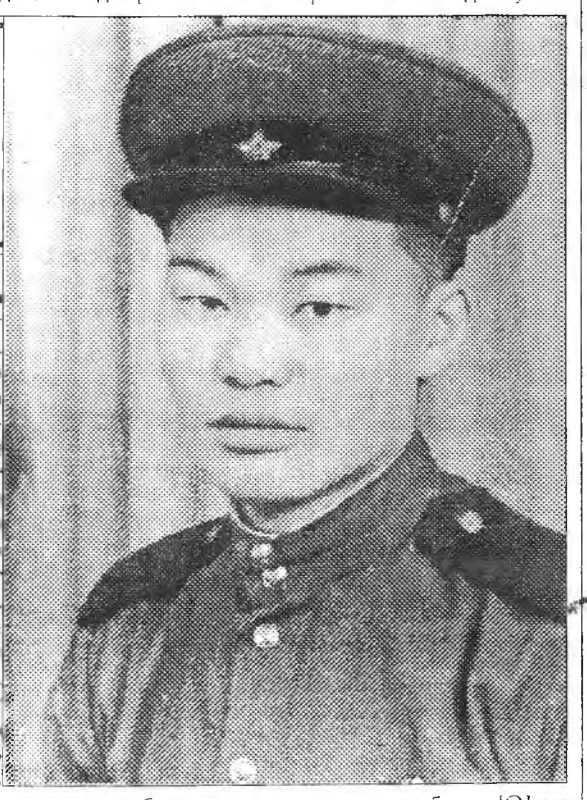

айтан Үхэридэ мал хараха. мни hаалишанаар хүдэлхэ. н Эрдынеев Хангирада дир ябаа. Намар, таряа лгын үе захалhан байгаа hэн ха, армида абтажа, тын военкомат ерэбэб. эдэамгалан тайбан үе, даин р болоогүй даа, урма тай сэрэгэй албанда гдоо hэн. Хатуу шанга болохо, аяар 6 жэл ябажа, ы мэндэ абынгаа гэрэй о алхажа орохоб гэжэ эдэ хаанаhаа мэдэхэ биб?

инии сэрэгэй албан орнин хизаарта үнгэроо. а гэжэ нуурhаа ехэ холо оршодог Каменный ов гэжэ түмэр харгын дээрэ байрлаабди. Түмэр ашаглаха 9-дэхи тусхай Поезднуудые нишэ, нь ябуулгые бүридүүлдэг эхи батальон, зуудые жолоодогшо ниинхидэй хөөрөөхи льон, рельс, шпалануудые ыхэ, түмэр харгы зahаха, р замай обходчигоор хэ гурбадахи батальон. Би гурбадахи батальондо алба Харин минии нүхэр, үүри н-Еши Цыренов нэгэдэхи льондо бэшэшээр хүдэлхэ. анай 9-дэхи тусхай полк -Дурна зүгэй фронтын ндалагшань ерэдүйдэ полководец болохо И. С. в байгаа) Улаан тугта эхи армида ндалагшань Еременко) даг hэн. Би нүхэдтээ гурбан жэл шахуу харгы аг батальондо алба хэбэб. СР-эй түрэндэ булимтаржа н Гитлерэй сэрэгүүд совет дайдаhаа намнуулжа анг байгаа. 1943 оной март эхеэр түмэр харгы ха манай 9-дэхи тусхай е поездло hуулгажа, н фронт ябуулба. Би ын эшелоноор ябалсабаб. Цыден-Ешимни хоёрдохи хүлеэжэ үлоо hэн. Улаан-байлгажа, бидэнние оруулаа агша бэлэй. жаа олон хоногто ябажа, в хото хүрэжэ ерэбэбди. уулhан Харьковые ото Киев ороообди. Киевэй 500 шахуу модондо он Великий речник гэжэ ндэ асаржа байрлуулба. хоёр hара болообди. агтаа үлэhэн олон бэшэ

Великий речник дэрээбэнhээ хойшо 90-ээд модо ябагалуулба гээшэ. Тиихэдээ немецуудhээ сүлөөлэгдэhэн нэгэ түмэр харгын станци ерэбэбди. Эндэhээ манай гол ажал захалаа бэлэй. Немецууд Украиныг эзэ газар ээмдээд байха үедоо манай түмэр харгын рельснуудые ооhэдынгоо поезднуудта тааруулжа, уйтан болгоhон байгаа. Бидэ совет поезднуудтаа тааруулжа, түмэр харгые дахин үргэн болгохо ажал хэжэ оробобди.

Бүхэли 1944 он соо 9-дэхи тусхай полкын түмэр харгы зahаха манай батальон урдаа табигдаhан ажалаа ото хэжэ гарабабди. Харгы үргэдхэхын тула шпала рельс хоёрые задалжа, тэрэнээ дахин тааруулжа табиха ажал ааб даа. Улаан Армийн Совет газарые немец булимтарагшадhаа сүлөөлхэдэнь, хойнонь бидэ түмэр харгые баhа оорынгоо болгожо табиваабди. Тиигэжэ Баруун Украинаар дамжан, Польшын хилэ хүрэжэ ерэбэбди. Эндэ харгы үргэдхэхэ гээшэ тон хүшэр байшаба. Үшэр юуб гэхэдэ, рельс, шпалада хадааhаар бэшэ, шүрэбоор барюулhан байгаа. Туляабди. Тиигэжэ байтараа Польшын газар дээрэ ооhэдынь поездоор ябадаг болоходоо, харгы үргэдхэхэ хэрэг үгы болоо hэн.

Тэд бидэ ганса харгы зahаха бэшэ, мүн түмэр замай обходчик, түмэр харгын станцийн комендант ябаха мэргэжэлтэй ха юмбибди. Эсэстээ Германийн газар дээрэ ороходоо, тэндэхи поезднуудые хэрэглээ бэзэбди. Польшоhоо захалаад, Германийн газар дээрэ би ехэнхидээ комендант болодог байгааб.

Мартаад байнаалби. Тэрэ дүшэн гурбан ондо поездоор баруулжа ябахадаа, ямар хотодо гээшэ hэм, Эгэтынгээ-Адагай Будажаб Галсановтай уулзашоо агша hэмди. Хоюулаа hайса хоорэлдоод, тараа бэлэйбди. Будажабай мяхан шүүрэжэ, туранхай болоод ябаа hэн. hүүлдэ түрэл колхоздоо бусажа, нилээд суггаа хүдэлhэн байхабди. Гансал Будажаб наhа барахаар олон жэл болоо.

Харин Цыден-Еши Цыренов бүри Украинада байхадамни, намайгаа хүсэжэ, хоёрдохи эшелоноор буулhан ааб даа. Нүхэрни 9-дэхи тусхай полкынгоо нэгэдэхи батальондо патруульда гарадаг байгаабди. Тиигэhээр байтараа Берлинhээ 500-гаад модоной зайда оршодог Балтийн далайн эрьедэхи Польшын нэгэ порт асарагдабабди. Би поезднуудые бүридүүлдэг хүн болообоб. Жэлhээ үлүү тэнцэ хүдэлэгдоо. 1946 оной намар намайе Берлин дуудаба. Тиихэдээ бэшэшэ Цыден-Еши тэй уулзабаб. Албанhаа табигдааб. Польшоhоо гарахадаа, совет поезддоо hуужа, орон нютагаа бусаагша бэлэйб.

1941-1945 оной ... ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда хабаадаhан намтараа дурсахада иимэл даа. Гартаа буу барижа, добтолгодо орожо үзоогүй хүн бэзэб. Шархатаагүйб. Тэрээнhээ бэшэ дайнай бэрхэшэлнүүдые хуу үзэгдэhэн гээшэ. Германийн газар ороходомнай, түмэр харгын хоёр тээгүүр үхэhэн немецуудэй хүүрнүүд жорылдэжэ хэбтээгшэ бэлэй. Улаан Арми алуулhан немецуудые хүдөөлүүлхэ заб сүлөөень үгэхэгүй, түргоор урагшаа дабшадаг байhан болоно. Сүлөөтэй сагтаа немецуудээр газар малтуулаад, хүдөөлүүлгэ эмхидхэгшэ hэмди.

Дайнда hайн юумэн үгы! Мүнөө би Чечняда боложо байhан дайе оготолон буруушаанаб! Юундээшье хэрэггүй засаг түрэ барижа байгша "демократуудай" үүсхэhэн дайн! Энээндэ эсэс табиха гээшэ тон шухала гэжэ мэдүүлжэ байнаб!

1946 оной намар түрэл Хангираяа бусажа ерэхэдээ, Чимит Рандаловай бригадада хүдэлжэ, талха таряа хуряалсабаб. hүүлдэнь 6 жэлэй туршада колхозой адуушан ябааб. 1947 оной намар Түрхэдэ Цырендулма гэжэ нэрэтэй Догно нютагай басагантай танилсажа, гэр айл болоhон намтартайбди. Хожомынь Тахяашада, Хархын-Адагта хамга дээрээ арбаад жолдэ Цырендулма нүхэрни hаалишанаар хүдэлөө. Хангираhаа Эгэтын-Адаг зоожэ, Эгэтын гүүртэдэ буруушан болоо. Ээлжээтэ декредhээ гарахадаа Үдын hүнэй фермэдэ hаалишан болоо. Эдэ жэлнүүдтэ би оороо үхэршэноор ябажа гараа hэн бэзэб.

1969-1980 онуудта гэр бүлөөрөө хонишоноор хүдэлөөбди. Пенсидэ гараhан хойноо үшөө 3-4 жэлдэ hубай хониндо хүдэлөөбди. Юhэн үхибүүсхэ болгожо, хүлдээрэнь табяабди. Олонхинь гэр айлнууд боложо түбхинэнхэй. Үнэр олоншье, хэшэтэй баяншье ажаhуугдана гээшэ. Гансал хүдоодэ хүрэжэ ерэд байhан хоройтолго hанааемнай зобооно.

Наhанайнгаа хани нүхэр Цырендулма Цыреновна Цыреноватаяа бидэ олон орден, медальнуудаар шагнагданхайбди. Би оороо Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын орденоор, "Германийг илаhанай түлөө", Илалтын 40 жэлэй ойц баярай, СССР-эй Зэбсэгтэ хүсэнүүдэй 60 жэлэй, 70 жэлэй ойн баярай медальнуудаар, олон тоото Хүндэлэлэй Грамотаар шагнагдаhанби. 1977 ондо намайе Республикын Хүндэлэлэй Самбарта гаргаhан юм. Цырендулма нүхэрни "Эхын алдар соло" гэhэн I шатын орденоор, "1941-1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай жэлнүүдтэ шэн габьяата ажалай түлөө" медальяар, олон тоото Хүндэлэлэй Грамотаар шагнагданхай.

Юрэдоо бидэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайн байлдаанда хабаадаhанаа, бүхы наhаараа колхозой ажалда хүдэлжэ гараhанаа нэгэтэшье шаналдаггүйбди! Харин мүнөөнэй "демократис" үе сагтахи hандаралые, хамтын ажалай доройтолгые буруушаажа hуудагбди.

Ц. БАДМАЕВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ц. Б. Бадмаев (1946 ондо Берлиндэ абхуулаа.)

ТОН ЕХЭ ЗОЛ ХУБИ

НИИТЫН ХҮДЭЛӨӨНЭЙ ЭХИН

Республикын антимонопольно управлениин бэлдэhэн "Буряад Республикада 1995-1996 онуудта эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха талаар программа" республикын Правительствада hаяхан баталагдаба. Эд хэрэглэгшэдэй ниитын хүдэлөөндэ программа дотор ехэ анхарал хандуулагдана.

Эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха талаар республиканска бүлгэмэй правлениин hүүлэй зүблөөн дээрэ үнгэрhэн хахад жэлэй дүнгүүд согсологдобо. Республикын хүдөө аймагуудта эд хэрэглэгшэдэй бүлгэмүүдэй байгуулагдаhан тухай эндэ тэмдэглэгдээ. Гүрэнэй хиналтын эмхи зургаануудтай хамта бүлгэмүүд худалдаа наймаанай, хангалгын, ниитын эдеэ хоол буйлуулдаг предприятинуудые шалгалтада хабаадалсана.

Эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха талаар республикын бүлгэмэй правлениин хараа зорилгонуудынь олон. Гэбэшье ниитын хүдэлөөнэй эхин табигдаа гэжэ хэлээ hаа, алдуу болохогүй.

Т. ЦЫРЕНОВА.

НЭМЭЛТЭ МҮНГЭН ҮГТЭБЭ

Байгаали хамгаалха хэмжээ ябуулгануудта зорюулан, республикын бюджедhээ hомологдоhон мүнгэ хубаарилха гуримда республикын Президент гараа табиба.

Энэ захиралтын ёhоор гурбан миллиард түхэриг мүнгэн Загарайн аймагай Элхи, Опохой тосхонуудта, Закаменск хотодо, Сэлэн-Дүүмэ тосхондо, тэрэшэлэн Баргажанай, Зэдын, Мухар-Шэбэрэй, Тарбагатайн болон Хориин аймагуудай хэдэ хэдэн ажахынуудта дулаа бариха, дулаанай түхеэрэлгэнүүдые зahабарилха хэрэгтэ эльгээгдээ. Тиихэдэ автотранспортна зарим предприятинуудта автомобильнуудые сэбэрлэхэ, машиныг утаа хааха түхеэрэлгэнүүдые худалдажа абахадань хэрэгтэй нэгэ миллиард түхэриг hомологдохо.

Мүн Улаан-Үдэ, Хяагта хотонуудта машинануудтай утаае шалгаха нүүдэл пунктнуудые худалдажа абаха мүнгэн Байгаали хамгаалха талаар Буряад Республикын түрэнэй комитедтэ үгтэхэ болоо. Тиихэдэ Улаан-Үдэ хотодо уhа сэбэрлэхэ түхеэрэлгэнүүдтэ хорото бодосуудые үгы хэлгэдэ хэрэглэгдэхэ миллиардhаа үлүүтэй түхэриг мүнгэн "Водоканал" гэhэн акционернэ бүлгэмдэ үгтэхэ.

М. ШАГДАРОВА.

УГhАА УГТА ДАМЖУУЛАГДАХА БАЯЛИГ

XXI зуун жэлэй эхиндэ ноосэнүүдээр дэлхэйн ронуудые холо хойноо оо магадгүй гэжэ Россин ийн Оршон тойронхи ые хамгаалха ба нин ноосэнүүдэй дэй геологийн болон льна ноосэнүүдтэ үгэдэг управлениин нигай орлогшо Юрий Новосибирскдэ үсэгэлдэр худэлмэрээ эхилhэн уласхоорондын кимберлитовэ конференциин үедэ ИТАР-ТАСС-ай корреспондентдэ хэлэбэ.

Иимэ конференци түрүүшынхээ эмхидхэгдобэ гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Дэлхэйн 28 ороной, тэрэ тоодо Америкын Холбоото Штадуудай, Великобританиин, ЮАР-ай, Австралиин, ФРГ-гэй, Бразилиин 300 түрүү мэргэжэлтэд тэрээндэ хабаадахаяа ерээ. Алмазай шэнжэлэлгэнүүдтэ Россин эрдэмтэдэй оруулhан хубитые олон гүрэнүүдэй эрдэмтэдэй үндэроор сэгнэдэг байhанние тус конференци гэршэлнэ гэжэ Россин Эрдэмэй академиин Сибириин отделениин түрүүлэгшын орлогшо Николай Добрецов тэмдэглээ. Алмаз шэнжэлэлгэдэ комплексноор хандажа, тэрэнэй ноосэнүүдые гамтайгаар ашаглаха гэhэн бодомжонуудтай байhанаа эрдэмтэд мэдүүлhэн байна.

Яхадай Тюнг гэжэ гол шадар, Мирный хотоhоо баруун хойшоо холо бэшэ газарта алмаз олзоборилогдоно. Красноярска хизаарта, Эрхүүгэй областьдо, Воронеж, Тверь хотонууд шадар бэдэрэлгэнүүд хэгдэхээр хараалагдана.

XXI зуун жэлдэ ашаглагдажа эхилхэ шэнэ ноосэнүүдые нээжэ, аша гушанартаа үлөөхэ ёhотойбди гэжэ конференцидэ хабаадагшад тэмдэглэбэ.

(ИТАР - ТАСС).

Уран зохёолшо, журналист Матвей Осодоевой 60 жэлэй ойдо

"...ХАРГЫНГАА ЭСЭСТЭ

БЭЛИГ ТАЛААНТАЙ ХҮБҮҮН БЭЛЭЙ

Буряадай мэдэжэ уран зохёолшо, журналист Матвей Михайлович Осодоев мүнөө мэндэ ябаа һаа, рабжуунайнгаа - 60 наһанайнгаа дабаан дээрэ гараад байха бэлэй. Тэрэ 1935 оной зунай һүүл һарын 10-най үдэр Эрхүү можын Ордын-Адаг тойрогой Оһын аймагай Үлеэ гэжэ нютагта нара хараһан намтартай.

Тобхогор табан гүбээтэй
Таряата хадын хормойдо
Тиргэн нютагни анханһаа
томоотой аалин оршоно.
Эльгэ зүрхым хүлгүүлһэн
элдин тэрэ оройдо
Эдир наһанайм түүдэг
элшэтэн, дүлэтэн носоно.
...Хүдөө нютагай хүбүүнби!
Адуу мал миралһаар,
Хангай дэлюун дайдым
ара талаар хушуурна.
Бардам сээжым оёорһоо
уран үгэнүүд гулгаһаар,
Бурьялжа байгаа ухаандам
уянгата мүрнүүд
сугларна,—

гээд, хожомынь тоонто нютаг тухайгаа "Үлеэ нютагни" гэжэ шүлэг соогоо түүрэһэн байгша. Нээрэшье, энэ нютаг түүхэ домогоор баян, аман зохёолойнгоо утаһа һабагшыень алдаагүй, шэнэ сагайнгаашье дуу, үльгэриүдые зэдэлүүлжэл байдаг, үргэн намжар Буряад дайдын наруули һайхан буман юм гэжэ дахяад дабталгай.

Хэнэйшье тухайлхаар, Матвей Осодоевой бага балшар наһаниинь дайн дажарай хатуу хэсүү жэлнүүд соогуур үнэроо. Тэрэ үедэ дайнай ара талада үлэһэн, үнэнэрһэн эмэгтэйшүүл, үндэр наһатайшуул болон ургахадажа ябаа үлэан бургаһад лэ бүхы хүшэр ажамидаралаа эём дээрэ үргэжэ, тулаалдаанда мордоһон бүһэтэйшүүлээ халан тодожо абаһанайнь тэрэ.

Матвей хүбүүхэншье һургуули һударааа хэдэн жэлэр орхихо баатай болоод, хамтынгаа ажалда шадал соогоо шардайса хабаадалсажа, дайнай үеын хатуу шанга бэрхэшэлые дабалсан гараһан, адуушаараршье, механизатораршье, юрын ажалшанаршье хүдэлжэ үзоо. Эндэ нэн түрүүн "Заха холын заямхада" гэжэ уянгата туужань һанаанда ороодхино. Тус зохёолой гол шоур болохо, баһал шордогорхон амитан дайнай хэсүү үедэ оодэлхэ хүби заяатай байһан тула, хара багаһаа гэхээр хүдоогэй эдэб ажал, хүлеэгдээгүй бэрхэшэлнүүдые дабажа гараха баатай болоһонинь нэгэ ёһондоо хайрламаарнье, нутоо тээһээ - атаархамаарнье.

Автор абаһаар лэ, олон табые шашангүй, тэрэ үеын хүндэ хүшэр ажамидаралые "тартаа бажуужа абаад", угаа шадамараар туужынгаа эхи татуулан түүрээнэ.

"Буряад үнэнэй" соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай таһагта сурбалжалагшаар арба гаран жэл соо (1965-1977 онууд) ажаллан болбосорходоо, үһан буряад хэлэ бэшэгэй амиды "профессорнуд" гүүлэхээр Рабдан Цыбиков (Хэжэгын), Цырендулма Доцдогой (Яруупа), Долгор Жугдурова (Агын) болон бусаднье мэргэжэлтэдтэй хаяа хадхажа хүдэлһэн, уран хурса үгэдэ мэхэй Матвей Осодоев (Ордын-Адагай) хажуудань мини лэ лабхайжа һуугаа гэжэ һанана гүт? Үгыхэн бэ даа: тэрэ таһагай амисхаалыньшье залуу бэшэшэдэ яаха аргагүй "амтатай эдеэн" боложо үгэһэниинь сохом. Тэрээхэн ашань бүхы шахуу номууд сооһоонь нэбтэ харагдана.

...Үнөө һургуулида һуража ябахадаа, Матвей хүбүүхэн шүлэг үбэнэжэ, дуу нэбшэжэ эхилһэн гэхэ. 1956 ондо Оһынгоо аймагай Бэлшэрэй дунда һургуули дүүргэн сасуу, хөөр жэлэй хугасаада Үлеэ нютагтаа хамтынгаа ажахыда үлэжэ хүдэлһэн түүхэтэй. Тэндэ дууһаа гэжэ байдаггүй хүдөөгэй али болохо ажал хэдэг һааб даа. Тиин байтараа, ажахынгаа комсомолой эмхинии секретаряар һунгагдаад, нютагнугынгаа залуушуулай хэрэг толгойлажо, яһаа хара, сагаанние шиидхэдэг, мүр оромыень олодог хүн боложо ябаа.

1958 ондо залуу эдэбхитэй нютагайнгаа шэнэ-шэнэ һоннинууд боложо байһан хубилаатанууд тухай мэдээсэл, зураглалнууд соогоо хурса нюдоор шэртэд, бэшэдэг болоһон хүдоо бэшэгшэ Матвей Осодоев "Усть-Ордын үнэн" һониной редакцида уригдажа, саашанхи хуби заяаниинь зохёёхы ажалтай холбоотой болоһон байна.

Удаань, 1960 ондо А. М. Горькийн нэрэмжэтэ Литературна институдта һурахаяа Москва хото мордолой. Дээдэ һургуулияа хэнһэшье дутуугүй, нэрэтэй түрэтэйгоорд үүргэд, Улаан-Удэ ерэһэн сагһаа хойшо арбан хөөр жэлэй туршада сурбажалагшын хүлгоотэ ажалда шуумайн орожо, Буряад һайхан оропойнгоо ажахы, соёл гэгээрэлтэй саб байса танилсажа, нухэд найзанараар баян болоо, тэдэн тухайгаа эрхим шапартай мэдээсэл, зураглалнуудые бэшэжэ тупхагладаг һааб даа. Тэдэ жэлнүүдэй һониной дэбтэрнүүдые адаглан иража харабал, М. Осодоевой нэрэ зүндоо дайралдаха.

1977 онһоо эхилээд, халаг даа, даншье эртээр наһанһаа нүгшэтэроо (1979 он) Матвей Осодоев Буряадай номой хэблэлдэ уран һайханай редактораар хүдэлхэ зуураа, түрэл зохёолойнгоо урагшаа дабшаха хэрэгтэ оорынгоо хубитые яладал соогоо оруулалсахал гэжэ ходоо удэрэй һанаан, һүнинь зуудэн боложо ябадаг һэн.

Гэхэ зуура, Матвей Осодоевой дээдэ һургуулияа дүүргэжэ бусаһаар сасуу оорынгоо хубита, оорынгоо заяата зохёохы ажалдаа шуналтайгаар ороһыень мартахаар бэшэ.

1967 ондо "Аша хубуунэй бэлэг" гэһэн, багашуулда зорюулжа бэшэһэн үгүүлэлнүүдһээ буридэһэн түрүүшынь номхон "нара хараа" бэлэй. Тэрэнэй һүүлээр удаашье болонгүй, хөөр жэл үнэроод байхада, "Халуун нажар" гэжэ туужань амяараа ном боложо гараһан намтартай.

Удаа дараалан "Уугаһхүбүүн" (туужанууд, 1972 он), "Заха холын заямхада" (туужа, 1975 он), "Баршуудхын дүүхэй" (туужанууд, 1978 он), "Нютаг зонойм заяан" (туужанууд, 1985 он) гэхэ мэтэ зохёолойнь номууд һуборйн "урдажа", олон тоото уншагшадтаа һонирхогдоһоншинь лаб байха. Матвей Осодоев анхан шүлэг бэшэжэ, зохёохы ажалайнгаа һабагша татаһан гэшэ ааб даа. Үгүүлэл, туужануудаа дархалха үеынгоо забһарта намбаашалаад лэ шүлэгэй бадагуудые найруулаад абадаг зантай һэн. Статьягай эхиндэ та бүгэдэй анхаралда табиһан бадагууд авторай 1979 онд барлуулан гаргаһан "Уг изагуур" гэжэ шүлэглэмэл номһоонь абтаа. Урда тээнь тэрэнэй шүлэгүүд хамтын соголборинуудта хэблэгдэжэ, республикын һонинуудта, "Байгал" сэтгүүлэй хуудаһанууд дээрэ тупхаглагдажа байдаг гэшэ һааб даа.

Дам саашань тодорхойлбол, 1975 ондо Матвей Осодоевой "На отшибе" гэжэ нэрлэгдэһэн туужануудайнь соголбори Москвагай "Современник" хэблэлдэ гаража, тэрэ сагай Зублэлтэ гүрэнэй олон түмэн уншагшад буряад утсаатанһаа мундэлһэн үшөө нэгэ уран зохёолшын өөрөө бэлигтэйнь танилсан хужарлаһаниинь дамжагүй.

1982 ондо баһал дурсагдагша түбэй номой хэблэлдэ "Зов" гэгдэһэн туужануудайнь ботн уран зохёолшын наһа барахан хойшо гараа һэн. Эдэ бүгэдэ номуудыень Литературна институдта табан жэл соо хамта һуража гараһан найзань болохо, һүүлдэнь баһал мэдэжэ уран зохёолшо ("Литературная Россия" һониной редактор) Эрнст Сафонов ородшолһон, хэблүүлһэн алдартай. Матвей Михайлович Осодоев 1976 онһоо хойшо Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн ябаһан гэжэ уншагшадтаа һануулая.

Тус зохёолшын зохёохы ажал тухай һанамжалха зуураа, Владимир Константинович Петонов үшөө арбан жэлэй саада тэ, 1985 оцдо, ингэжэ хэлээ һэн:

"Матвей Осодоевой зургаан нам жэнхэни буряад хэлэн дээрэ хэблэгдэн гараад, уншагшадай зүрхэ сэдьхэл нилээдгүй баясуулһан байна. Тэд манай эрдэмтэд ба шүүмшэлэгшэд тэрэнэй номууд тухай статьянуудые буряадаар бэшээгүйнь гэмшэлтэй".

Матвей Михайлович Осодоевнай мэндэ ябахадаа, зургаан туужа, арба найса гаран үгүүлэлнүүдые, шүлэгүүдэй ном, хөөр баллада болон "Хубиэдэ болоһон хүлгоон" гэжэ поэмэ-онтохон гэхэ мэтэн зохёолнуудые бүтээжэ үрдиһэн байха юм.

Шүлэглэмэл зохёолнуудайнь һайн талань юун бэ гэхэдэ, бадагуудайнгаа удхые баартуулжа боломоор, дээрэһээ дабхасалдаһан орёо метафора зэргэсүүлгэнүүдые бэдэржэ, бэеэ зобоодогүй байһан бэшэшэ гэжэ адагламаар: тэрэ юрэл хоорэһэн ёһоороо зураглана.

Матвей Осодоевой шүлэглэмэл зохёолнууд тухай хэлэхэ болоо һаа, энэ нухэрнай ёһотой уран шүлэгшэ байгаа гэжэ тобшолмоор. Тугаар дурдагдагша "Уг изагуур" гэжэ шүлэглэмэл соголбори соонь гүнзэгы удхатай, няд байсар бэшэгдэһэн олон лэ одагууд дайралдаадхина. Тэдэнь авторай оорынь намтартай нягта холбоотой, уянгата гол шоурынь найруулагшын нангин сэдьхэлтэй "орёолдонхой" гэхээр.

Энэ зохёолнын бүтээһэн найруулганууд сооһоо "Заха холын заямхада" гэһэн уянгата туужань тэрэнэй эгээл шанартай захата боложо үгоо. Гол шоур болохо арбан гурбатайхан Ардан эсэгынгээ фронтдо мордоходо, хаража, адуулжа байһан морин һүрэгыень даажа абаад, хамтынгаа ажахыда хүдэлхэ баатай болоно. Ардан баабайтаяа ажалдань хамһалсан, урда тээнь ябаһан хадаа, яһала дүрэтэй болонхой, адуунай зан-абариие мэдэхэшүү хүбүүн.

"Ардан энэ мэтые хуу мэдэнэ. Балшар багаһаа моринтой нүхэсэһэн тула эмээл дээрээ һүүжэлдэн һуунхай юумэ, үноохи тоогтэшээ бүшүүлнэ", - гэжэ, автор уянгата гол шоур тухайгаа зураглана.

Ардан хүбүүнэй дурсоор зохёолой бусад шоурнуудтай: Сэсэг эжытэйнь, хүдоогэй һургуулинин багша Дарима Бадуевнатай, Балта таабайтай, Шатуухан хүгшоодэйтэй бусаднье Шаазгайн нууринайхидтай, Яабаһ болон тэрэнэй һамган Шаргана нютагай хубалза Дарима болон бусадтай уншагшадтаа танилсана.

Зохёол соохи хэлэ ажахын удамарша Яабаһ гэшэнь абари зан, мэхэ-оодэгүй аанша тон үнэнэ зураглагданхай. Энэ ёроо хүйхэрнай урдань нэ моринһоо унаһаньаа бо эдэгэхэгүйгоорд дохолонхо фронтһоо гологдоһон, һанаандаа, оороо ле доохонуур "зо талаантайб!" гэн, м талада үлэһэн эмэгтэйшүүл, багашуулд доргон болошонхой зоргоороо аашална.

"Заха холын заямхада" энэ туужа манай буряад зохёолой дээдэ захатануудай нэгэн гэжэ сэхэ хэлэгдэй: гүн гүн удхаараа, үнэншэмэ эдэ хэрэгүүдээрээ, буряад зан-шал түүрэлгэ дабтагдашагүй онсо бэшэлгээрээ, манай уг оорсо дурсэнүүдээрээ.

Зай, ийгээд унжагайрангүй, мэдэжэ уран зохёолшо Матвей Михайлович Осодоевой зохёохы ажал хоорэлдоогоо тус ан найруулаһан хөөр бадаг дүүргэхэ дуран хүрэнэ:

Зүрхэм сохилно, сохилно,
Хэзээ нэгэтэ
Заята шуһам
Халба һүрэхэ, бүлинэ,
Дуугаа дуулажа,
Үрдеэгүй һаам, эртэ,
Далижаагүй нэрэм
Энэ дэлхэйдэ үншэрхэ.

Тэрэ Матвей Осодоев олохон бүтээлнүүдээ, дуу дуулажа үрдеэньегүй нэрэ "солонь" энэ дэлхэй далижаа, үншэрхэ үншэрхэньегүй, буряад зохёолдо дуратай зон энэ үргэжэ, хүндэлжэ, ябахань сохом!

М. ХАМГУШКИН

хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, доцент

ХҮРЭХЭ НАНГИН hАНАЛТАЙБ"

Матвей ОСОДОЕВ

ҮГ ҮЗАГУУР

Үг изагуураа
Удхалжа,
Украйн урдые
Худалнагүйб.
Морин хуураа
Магнажа,
Моринной хурдые
Мүүшалнагүйб.
Миний үг изагуур—
Совет оронойм алдар түүхэ,
Миний удха үзүүр —
Солото эрмэйнь гэриин түүхэ.
Үг изагуураа
Удхалжа,
Украйн урдые
Худалнагүйб.
Морин хуураа
Магнажа,
Моринной хурдые
Мүүшалнагүйб.
Миний үг изагуур—
Совет оронойм алдар түүхэ,
Миний удха үзүүр —
Солото эрмэйнь гэриин түүхэ.
Үг изагуураа
Удхалжа,
Украйн урдые
Худалнагүйб.
Морин хуураа
Магнажа,
Моринной хурдые
Мүүшалнагүйб.

ЭЖЫМНИ

Эжым мүнөө
гансаараа нэгэгүүр харгы на,
Эсэгым мүртүүд
үнинэйногоогоор хушагдаа лэм.
Онгосын ерэхые
үдэр бүри хүлеглан,
Омог харасаар
холые нэртэн хаймадана.
Арбаа нэргээ
Ангарын хээрээр хахишхулан,
Алаг зүүрдэнь
яаралгүйхэн hайбарна.
Бэеэрээ бэрхэ,
нэрээ нэрсэ түрэдэггүй
Баабан, эжыдээ
баярлаха нэгэ хубитайб
[illegible] нэнгаа жолоо
хүндэлдүндань таниагүй.
Харынгаа эсэгэ
хүрэхэ нангин hаналтайб
Хүлеэжэ бү ядаарай!..
Аргал соохоноо тэсэрэй
Хүрэжэ ерэхэб
үе сагтаа наатагүй
Дүгэй намhаан
алта мунгэ бүлэрэй.
Дүүнhаа ондоо
бэлэг намдан байхагүй!

1963 он.

ТҮРҮҮШЫМНИ РЕДАКТОР

[illegible]hаа холодоо, ондоо юртэмсэ руу морилhон аха нүхэд гухайгаа [illegible]эр хододоо hанажал ябадаг зон байнабди. Тиихэдээ ямар хүн [illegible]ниинь бүри эли, тодо боложо, hайн хажуунуудынь улам [illegible]саар, hонороор харагдадаг болоно.

[illegible] Жын голдо оршодог Улаа нютагта түрэhэн Матвей Михайлович [illegible]осевтой "Буряад үнэн" hонинной богоно алхажа ороходоо, 1973 [illegible]до тон дүтоор танилсажа, ушаган нүхэд болоhон байгаабди. [illegible]инhээ урда хаа-яа харалсадаг,хоёр- нэгэ үгоор андалдаадхидаг [illegible]ари.

[illegible]едакцийн соёлой таhаг соо ороходо, намда, залуу хүбүүдэ ехэл [illegible]ой байгша hэн. Ороходоншни, Георгий Даншабылов, Матвей [illegible]одоев, Цырендулма Дондогой, Баатар Батоев гэгшэд hууха. [illegible]ромшье бэшэ haa, яhалаа багтаамжатай таhалга соонь зохёохы, [illegible]эгы бодолто ажалай ольhон элеэр мэдэрэгдэгшэ hэн.Тиишье [illegible]агүй hааб даа.Эдэнэр бултадаа нэдүүд, уран зохёолшод байгаа [illegible] юм.

[illegible] Матвей Михайлович нэн түрүүн юугээрээ илгардаг hэн бэ гэхэдэ, [illegible]абтартүбшэн даруу, амгалан тайбан, юумэн, үйлэ хэрэг бүхэнше [illegible]орыг онсо нюдоор харадаг, ойлгодог, тобшолол гаргадаг, [illegible]одомжотой, hайхан сэдьхэлтэй хүн байгаа гэжэ hанахаар. Тэрээнтэй [illegible]арилсаад тарахада, сэдьхэл соо амгалан тайбан, угаа зохид [illegible]олошохо.

[illegible] Энэшье илангаяа эли тодоор түрүүшынгээ ном болохо "Энхэрэл" [illegible]жэ шүлэгүүдэй согсолбори гаргажа байхадаа, элеэр ойлгоогшо [illegible]эйб. Тэрэ үедэ "Буряад үнэнhоо" номой хэблэлдэ ошоод, худалжа [illegible]таа. Тиигэжэ түрүүшымни редактор болоhон юм.

[illegible] Гушаадтай шахуу болотороо минии "ормоглоhон" олохон [illegible]эгүй соohоо яhалаа hайнуудыень шэлээ гэжэ мүнөө болоходо [illegible]адагби. Иигэжэ түрүүшымни номой гарахада, адли баярлалсажа, [illegible]ижэ, үроohэн нюдээ онгилгон энэсбхилжэ, амаршалжа hууhан [illegible]твей Михайлович Осодоевые мартахаар аал?

[illegible]ргэ мэдэжэ уран зохёолшодоймнай нэгэн даншье haa эртэ наhа [illegible]шоо. Яарамгүйгоор гэшхэлэн, дэлхэй дээрэ ябажал байгаа haa, [illegible]ландамнай, илангаяа Усть-Ордынгоо уран бэлигтэндэ айхабтар [illegible]итэйл байха hэн...

Ц.ЦЫРЕНДОРЖИЕВ, уран зохёолшо.

"Буряад үнэн" hонинной соёлой болон hургуулийн таhаг та Матвей Осодоев арба гаран жэлэй туршада хүдэлхэдоо, республикын бүхы аймаг нютагуудаар ябажа, соёл, гэгээрэлэй эмхи зургаануудай хүдэлмэри тухай hонин-hонин зураглануудые, очеркнуудые бичэгэ байhан юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: зүүн гарhаа - уран зохёолшод, журналистнар Д. Эрдынеев, Р. Цыбиков, Ц. Дондогой, М. Осодоев.

Бүлынь архивhаа.

Матвей ОСОДОЕВ

АРАМПИЛ ҮБГЭЖӨӨЛ

/"Халуун нажар" гэhэн туужаhаа хэhэг/

Шаргалуулаан наранай хадын саагуур hолжорон орохотой сасуу. Оно год гэhэн аали намдуу hэбшэн hулаханаар улеэгээд, амилхада аятай зохид, hэрюун сэлмэг болобо. Үдэшэ бүхэндэ алтан элшэтэ туяаень үбсүүн дээрээ боомэйлэн удэшэлсэдэг hэн тула Балдан үбгэжоод балайшье тиигэжэ гайхабагүй, харин онсо оорын бодолдо диилдээд, буурал зээрдээ яараагүйхэн бүшүүлжэл ябаба.

Ажалай үшоо, нэгэ үдэр үнэрбэ. Тэд углоодэр ямар үдэр болохоб? Бороотой бүрхэг байха гү, али сэлмэг наратай байха гү? Хүнэй наhые тоолон үнэрдэг үдэрнүүд бэе бэедээ адлирхуу байдаггүй бшуу.

Зүгоор үнэрэгшэ үдэр тэрэнше гайхуулаагүй, баясуулаашьегүй, юрын лэ үдэр шэнги үнэроо бэлэй. Үглоо углоогуур мүн лэ нарантай уриддан шахуу бодохо, алтан хашарhата туяаень үбсүүн дээрээ боомэйлэн угталсаха.

—Үбгэрхэшье [illegible]оогүй худалжэл ябадаг хүн гүт даа, юрэдоо?—гэжэ нютагай зарим хошон [illegible]тай хүнүүдэй хэлэхэдэ, Балдан моришон мэхэтэйхэнээр энеэбхилээд:—хэрэггүй юумэ шалихаа болигтыл даа. Гэдэнээ эльбээд, хүйhэндоо нёлбоод хэбтэхын тула хүнүүд үбгэрдэггүй юм. Харин хүндэ тойбо hаад болоодуй, ушоо шадалтайхан ябаhан сагтаа худалхэл хэрэгтэй,—гэжэ эридээр харюусадаг.

—Тиихэдээ, Гармын таабай, хэзээ амарха хүмта? Худалэгты гэжэ таниие хэшье баадханагүй бшуу.

—Бурханай оронДо мордоходоо амарна аабзаб, сүлоотэй саг яhала бии гэжэ дуулагшаб,—гэжэ ёгтолдог.

Интэрэд лэ үдэр бүхэндэ ажабайдалай хэмжүүргүй ута харгы hуунагтан зурына ха юм. Амиды ябаhан сагтаа хүнүүд харгыhаа хадуурагүй ябахые ороддодог аабза. Зүгоор хүн түрэлгэнэй мундэлhэн сагhаа хойшо юу хэ hайсахан лэ үзэhэн, зол жаргал үйдхар зоболон хоёрой хоорондуур годирhон харгын түүхые онгилоод яахамнайб. Харин үйдхар зоболонгые [illegible]й саралсаhан Балдан моришоной харгы онсо оорын [illegible]дхатай бшуу. Гэбэшье Гармын таабай бэеэ дэмы hайрхадаггүй, колхоздоо арга шадалаараа хамhалсадаг юм. Моришон бодо гэжэ тэрэнше үнэхоороо хэншье баадхаагүй. Хабарай тарилгын гү, али үбhэ хуряалгын үедэ бэеэ баридаггүй, заабол бригадиртай уулзаад, ажал худалмэри тухай хоорэлдэхэ зуураа:

—Үе сагнай хубилшоо гү даа. Үхибүүднай hургуулитай болохо тумаа түрэл нютагаа мартана, шадаал haa хото город ябуулгадаг болошоо. Хэрбээ саашадаа нигэхэ болоо haa, худоодэмнай ямар зоннинь худалхэ юм, юрэдоо. Бүгдоорэн haахараддаад, үгы болошохо, гайха тагна ехэ,—гэжэ хэлэхэдэнь, Булад Харинаевич хүзүүгээ hар-шар hабардаад, нилээд бодолгото болоhоной hуулээр:

—Хаана ошохо hэм бэ. Городтошье бэлэн юумэ байдаггүй бшуу даа. Энэ тэрээгүр шүргоосэлдоод, бэлэн юумэ оложо ядахадаа, hооргоо бусана аабза. Жэнэнь, Мархай Шаажан хоёрые абаад үзэе,—гэбэ бригадир.

—Хари, хари гыш. Тэд тэрэ Шаажанние колхоздо худалгуулахэ аргагүй юм гү? Тиимэ сула hамган юушье хэнгүй, миний лэ гэртээ hуухаа хашардаггүй гээшэ гү,—гэбэ үбгэжоод.

—Хэлээ hэмди, оройдоо ямаршье тоолхо гарагагүй. Бэе муутай эхэнэр хаш даа. Үбгэнэйнь hайса худалжэ байхада, hамгыень хара хүсоор ажалда намнахань баhа хайшаахан юм ааб.

—Мархайн зоотехникээр худалхэhоо [illegible] хойшо колхозоймнай хонид, үнэрэд олоороо эхирлэжэ захалаа гэлсэнэ. Малшад, хонинодшье журамтай болоо юм ха. Тэрэнышье тэрэ гэлэй. Харин гэртээ журам барижа шадахагүй ямарэрэ байха юм. hамганайнгаа гарта орожо, хорёогоороо дүүрэтэр мал, гахай үдхэнэ бэшэ гү даа. Тэдэнниень нэгэ бага хаhаха аргагүй юм гү,—гэбэ Балдан үбгэжоод.

—Нюёд мэдэжэ байгаа юм аабза. Энэнэ гухай Мархайтай оло дахин хоорэлдооднье. Шаажантай хэрэлдээднье туршаа бэлэйб,—гэбэ бригадир.

Тэрэ гэhэнhээ хойшо жэл үнэроо. Хүнүүдэ мууе хүсэжэ ябадаггүй hэн тула Балдан моришон тэрэ хоорэлдоогоо год таhа мартаад, шахардуу байдалай тохёолдоходо, залуушуулhаа дутангүй колхоздоо худалэлсэжэ захалдаг. Тиихэдэ мүнооншье тэрэ бэеэ боомэйлжэ hуугаагүй, харин моришоноор худалжэ байгаад, hүри нюруулалсана бшуу.

Хүн ба байгаали

"Ногоон ханинараа" гамнаял!

Россин Федерациин хото, тосхонуудта жэл бүри hуулгагдажа байдаг ногоон ургамалнуудай хэр зэргээр харуулалагдадаг, үршөөгдэдэг болоhые тусхайтаар шалгажа үзэхэ гэжэ оршон тойронхи байгаалияа хамгаалха Бүхэроссин бүлгэмэй түбэй совет шиидхэhэн байгаа. Энэ шалгалта 1994-1995 онуудай туршада хэгдэжэ байнхай.

Шалгалтын зорилгонь хадаа захиргаануудай мэдэлэй хотонуудай, hуурин тосхонуудай үйлсэ, талмайнуудта hөөг модонуудые, сэсэг хэр зэргэ hуулгажа байhые тодоруулга юм. Энэмнай хүн зоной амилдаг агаарые арюун сэбэр байлгахын түлөө бэелүүлэгдэжэ байhан хэрэг болоно.

Манай республикын аймагуудай, Улаан-Үдын гурбан районуудай, байгаали хамгаалха бүлгэмүүдэй хүтэлбэрилэгшэд энэ хэмжээ ябуулга бүримүhэн hайшаажа, тосхон hууринуудаа болбосон түхэлтэй болгохо хэрэгтэ эдэбхи үүсхэлтэйгээр хабаадажа, эмхидхэжэ эхилhэниинь hайшаалтай юм.

Улаан-Үдэ хотын ниитын эмхи зургаануудай эдэбхитэд Горзеленстройн хүдэлмэрилэгшэдтэй суг хамта хотын паркнууд, сэсэрлигүүд соо ногоон ургамалнуудай хэр зэргэ олоор hуулгагдадаг, таригдадаг байhые шалгажа үзэhэн байгаа. Шалгалтын дүн хаража үзэхэдэ, тиимэшье hайн бэшэ байба гээд нэн түрүүлэн хэлэхэ хэрэгтэй.

Улаан-Үдэ хотын хүн зоной амардаг, "Октябрьский", Орешковэй нэрэмжэтэ ЛВРЗ-гэй паркнуудай хүдэлмэрилэгшэдэй ажал хүдэлмэри шалгахада, паркнууд соогоо hуулгаха сэсэг, ургамалнуудай схемэ, тэдэнние харуулалхада түлэхэ мүнгэ hомолдоггүй байhаниинь элирүүлэгдээ. Жэшээлэн хэлэхэдэ, Илалтын 49 жэлэй ойн баярай хабар хотын парк соо hуулгагдаhан модонууд харуулагүй байжа. 1994 онон август hарада хосорхо[illegible] Тиихэдэ хотын болон "Октябрьский" паркнуудай хорёо хашаа hандаржа, хүн зон дуратай сагтаа эндэ орожо, ургажа эхилhэн ногоон ургамалнуудые гэшхэнэ, hандаргана гэжэ шалгалтын дүн харуулаа. Энэнhээ гадна-тус паркнуудта дүтэ шадар hуудаг айлнууд нохойнуудаа эндэ оруулжа сэнгүүлдэг, тэдэнэрынь дуратай газартаа бэеэ хүнгэлдэг болоо. Улад зоной ябадаг зүргэнүүдэй захаар табигдаhан сэсэг набшын тусхай амhартануу соо саг соогоо ургамалнууд hуулгагданагүй, тэдэнэрынь эбдэрэнхэй. Эндэ үрмэдэhэн болон бусад буртаг ногоон элбэгээр урганхай.

Ленинэй орденто локомотив-вагон зahабарилгын заводой Советскэ Союзай Герой Сергей Орешковэй нэрэмжэтэ парк hайн харуулhатай гэжэ тэмдэглэлтэй. Паркын хүтэлбэрилэгшэд хүн зоной амардаг бүхы талмай, газарнуудые ёhотоор харуулhалдаг, алишье сагта ариг сэбэр сахигдадаг байха юм. Хүн зоной амаржа hууха hандалинууд шэрдэгдэдэг, бог шоройhоо саг соогоо сэбэрлэгдэдэг байна.

Бултанай мэдэhээр, паркнууд, үйлсэ, талмайнуудта, гэрэй захаар hуулгагдаhан нарhан, шэнэhэн, хуhан болон бусад ургамалнууд хүнэй амилха агаар арюун сэбэр болгожо үгэдэг гээшэ. Зүгоор Улаан-Үдэ хотодо заримашуул "ногоон нүхэроо" hайнаар харуулhалхые оролдоногүй. Эндэ хэдэн баримта дурдалтай. Дулаа оруулдаг хотын муниципальна албанай начальник Г. П. Карповай хүдэлмэришэд Жердевэй үйлсөөр газар малтахадаа, 128 модо отолжо, үндэhэтэйнь үгы хэhэн, бусад hөөг бургааhа отолжо хаяhан байгаа. Байгаали хамгаалха гүрэнэй комитедэй таhагай зууршалгаар Карповай албанайхид 26860 мянган түхэригэй яла түлэхэ болобо. Байгша оной май hарада Воровскын үйлсэдэ ажаhуудаг Г. С. Родионов гэрэйнгээ захаар hуулгагдаhан аяар 18 уляангир hүхөөр таhа сабшажа, дүтэ шадарайнгаа айлнуудай зэбүүрхэл татаа hэн. Мүн Кировэй нэрэмжэтэ үйлсын 11-дэхи гэрэй эзэн В. В. Кельин табяад жэлэй туршада ургажа байдаг уляангир тайража унагааhан юм. Ниитын инспекторнүүдэй зохёоhон протоколой ёhоор, Улаан-Үдын Советскэ районой захиргаанай комиссиин шиидхэбэреэр дура зоргоороо модо отолжо хаяhан эдэнэр горитойхон яла түдэхэ байна.

Улаан-Үдэ хотын хүн зон республикын бусад хотонууд hуурин тосхонуудта орходоо ой модоор элбэгээр хүреэлэгдэнхэй гэжэ мэдэнэбди. Тиимэнээ байгаалиингаа энэ баялигые хамгаалха, аршалха нангин уялгатайбди.

Эндэ үшөө нэгэ баримта дурдалтай. Байгша оной июль hарада Улаан-Үдэ хотодо ажаhуудаг Иванов Димов хоёр хотын лесхозой газар дээрэ модо отолжо байhаар балныса баригдаа. Эдэ хоёр хэдэн хоног соо 319 нарhа отолжо, түлеэн болгоод, хотын айлнуудта худалдаа байгаа. Октябрьска районой дотоодын хэрэгүүдэй таhагай хүдэлмэрилэгшэд эдэ хоёрые хэhээхын тула мүрдэлгэ хэжэ эхилбэ.

Шэлэй завод шадар оортоо гэр барихын тула ургажа байhан нарhануудые отолжо, газартай болоhон эрхэтэд С. Б. Бадмаев (Хурамхаанhаа), Бато Цыденов (Хяагтын аймагай Ехэ-Нутаhаа), А. А. Сабахаев (Кабанскын районой Истогhоо), М. Б. Некипелов (Зэдэhээ), Белоруссиhаа ерэhэн Александр Карепа гэгшэдые нэрлэлтэй. Советскэ районой захиргаан эдэнэрэй хэрэгые мүрдэжэ, хуулиин харюусалгада хабаадуулха болобо.

Эдэ бүгэдэhоо тобшолол хэжэ, "Ногоон нүхэроо гамная" гэhэн бүлгэмэй уряа нарнаар сахиял даа.

И. КАРБАИНОВ,

Байгаали хамгаалха бүхэроссин бүлгэмэй республиканска советэй түрүүлэгшын орлогшо.

ХАРУУЛАЙ АЛБАН ХАРЮУСААГАТАЙ

Зүүн Сибириин түмэр замай Улаан-Үдын таhагта сэрэгэй хо[illegible] отряд алба хэлэг. Тайлса станциин болон гэндэхи товарна х[illegible] харуулые 6-дахи команда бэелүүлдэг юм. Энэ командые А. Мельчуков хүтэлбэрилдэг.

hаяшаг Тайлса станцида зогсоhон платформонуудта[illegible] нэнэ автомобильнуудые тоножо байтараа, хэдэн гэмтэн бар[illegible] Харуулшад Рогов Вставский хоёр эдэ гэмтэдые милициин ал[illegible] таhагта тушааба.

Товарна хашаагай харуулые Олег Яковлевич Сахин толгл[illegible] Түмэр замаар зоогдэhэн ашаанай бүрин бүтэн байхынь тул[illegible] харуул харюусадаг. Үдэр, hүнигүй, ямаршье уларил бай, [illegible] дээрэ зогсоhон ашаанай поезднуудые, мүн товарна х[illegible] буулгагдаhан ашаа тэдэнэр харуулhалха уялгатай юм. Олон г[illegible] бариhан эрхим харуулшан Максим Александрович Ш[illegible] харюусалгатай ажалаараа, шанга журамаараа бултанда [illegible] харуулдаг. Залуу харуулшад Владимир Смоленский, Евгений [illegible] Владимир Янкелевич, Цыдендамба Эрдынеев, Аркадий А[illegible] гэгшэдэй эрхимээр алба хэдэг байhые О. Я. Сахин тэмдэглэ[illegible]

—Пистоледнуудаар, ППШ түхэлэй автомадуудаар [illegible] зэбсэгжэнхэй. Тусхай hуралсал гарahан нохойнууд бидэнэ[illegible] хэдэг, ёhотой туhалагшаднай болодог юм.

Тонуулшадай харуулшадhаамнай машинтаар зугадахаяа hэ[illegible] оперативна машина хойноhоонь хүсэхөөр бэлэн зогсодог. Харуу[illegible] Я халаанда алба хэнэ. Олонхимнай залуу зон, оорын гэр бай[illegible] Гадна албамнай техническэ талаhаа hайса хангагдаа hаа, жэш[illegible] рацинуудтай болоо hаа, ехэл hайн бэлэй, - гэжэ О. Я. С[illegible] хоорэhэн юм.

Г. САМБЯЛОВАЙ фото[illegible]

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: харуулай начальник О. Я. С[illegible]

ОБОО, УУЛАЯА ТАХИНА

Захааминай аймагай Бүргэ hууринда Уhан- Хамниин нута, голнуудhаа ерэhэн зон олон юм. Эдэмнай хэдэн колхозой нэгэдэжэ, Бүргэдэ түбтэй болоходонь, нүүжэ ерэhэн зон. Мүн табяад оной эхеэр Хасууртайн "Улаан-Баатар" колхоз мантай нийлэhэн байна.

Хэдэн нютагhаа сугларhан хадаа тахидаг мүргэлтэй нютагуд ехэ олон гээшэ. Июнь hарада Хасууртайн "Баян-Сагаан", боогоор тахидаг Харганайн обоо (Бэшээнэ таабай) тахигдаа. Баhал Уhан-Хамниин Тарбагатайн, Жабартын-Тообин, Үлзытэ-Голой обоонууд тахигдаба. Июль hарада Уhан-Хамниин Хула-Азаргын, Тужын-Үндэр, Номто-Голой "Үбгэн обоо", Хойто-Голой обоонууд, Санхир-Азаргын, Самсаалай-Адагай, Самсаалай-Эхинэй, мүн Дунда-Тарбагатайн мүргэлнүүд тахигдаа. Бүргын Үхибүүдэй обоон, Бата-Сагаан июнь соо тахигдаба. Бүргын Байса-Хангай июль соо тахигдажа, Бүргалтайн дасанhаа Цыбаан лама заларжа, уншалга хээ.

Олон обоо тахилгын нэгэ үдэр тудахада, хүн зон дурагүй байба. Тахилга хэхэдэ, hайн үдэрнүүд элбэг ха юм. Олон обоо нэгэ үдэр тахихада, зарим зон эхэ, эсэгынгээ тахидаг, мүн hуурин нютагайнгаа тахилгада зальбарха аргагүйдэнэ ха юм.

Хойто жэлдэ обоо уулаяа ондо ондоо үдэрнүүдтэ тахидаг болоо hаа, яаха юм. Тахилгада хабаадаhан зон соohоо Я. Д. Норбоев болон бусад ехэ оролдосотой байгаа. Обоо тахилгада тоолэй олоор гаргадаг байба.

Барилдаан, урилдаан, мори урилдаан болоо. Зунай hайхан сагта орон хангайгаа тахижа, найрлажа, наадажа, хүхижэ ябахада, ямар гоё, сэнгэлиг гэшэб даа.

С. ЦЫБЕНОВ.

ХУБААРИЛГЫН ТЭМДЭГ ГҮ?

"Жара нүхэн" гэгдэдэг байшангай хоёрдохи дабхарта "Гоё hайханай салон" нэгдэhээр нэгэ хэды саг үнгэрбэ. Мүнөө дээрээ эндэ үhэ зahадаг зал хүдэлнэ, мүн маникюр хүүлэхэ дуратайшуул энэ салоной косметологой аша туhа хэрэглэхэ аргатай. Саашадаа эндэ косметологой тусхай кабинет нэгдэхээр хараалагдана.

Энэ байшангай нэгэдэхи дабхарта эхэнэрнүүдэй, мүн эрэшүүлэй үhэ зahадаг залнуудхүдэлдэг гээшэ. Юрын парикмахерскын үнэ сэнтэй сасуулхада, шэнэ салон[illegible] зahадаг залай үнэ сэнгэ[illegible] дээхэнүүр. Жэшээнь, мод[illegible] причёска хүүлэхэ гэбэл, са[illegible] залда 25 мянган түхэриг[illegible] харин нэгэдэхи дабх[illegible] парикмахерскада- 20 м[illegible] түхэриг.

Хангалгын эмхин[illegible] олошоржо байхада, hайн [illegible] аабза. Зүгоор энэмнай [illegible] оршын талаар хубаар[illegible] тэмдэг бэшэ гү гэhэн[illegible] түрэнэ.

Т.ЦЫРЕ[illegible]

Элүүр энхын булан

ХАРА УhАНАЙ ЭМШЭЛХЫ ХҮСЭН

...нгүрын хара уhан дом— ...арга мүн болоно. Бухы ...нгүдта, эди шэдитэ ...дта дуулhандань ябажа ...эд, үбшэнтэнэй намда ...хандахадань:

-Хара уhаар аа танние ...хта байнаб!—гэжэ ...дэмни, энэмни юугээ ...гэшэб, эндүүрнэ бэшэ ...эн, шодоо ехэ болгон, ...амни тэдэ хараад hуудаг. ...эмин хара уhаар аргалха ...ха юм? Тиимэ даа. Хара ...шэлхы ехэ хүсэтэй дом ...м даа. Ямаршье хүсэтэй ...ийнскэ аргаhаа уhаар ...алга ехэ ерэдүйтэй ...а,—гэд, профессор ...гоо эхилэ.

-Тэдэнь хара уhаар эртэ ...саташье эмшэлдэг байhан ...э гү?

—Тиимэ даа. Энэ арга энэ саг ...аса мартагдаhан ха юм даа. ...урда сагай тайлганад, ...шье гэ hаа болохо, хара ...да шүтүүдэг, шоуса далда ...тэй эм гэжэ тоолодогшье ...гаа, hанаад үзыт, Энэдхэгэй ...т, Европэдэй hилмүрэнэй уhан панги шутоонэй хүсэтэй, эдэ мүрэндэ оймон бэсэ арюудхабал, үбшэ хабшанhаа зайлаха жэнээтэй байhан ха юм даа. Энэ панги мүрэнүүдэй эрьеэр гоё hайхан ордон хиидүүд бодхоогдоhон, уhыень бузарлажа болохогүй гэжэ жрецүүд помнодог байгаа. Уhанай хүсоор эдэгэhэн үбшэнтэдэй нэрэ обогууд ордон хиидэй ханада hиилэгдэдэг hэн.

Эртэ үрдын Грециин врач Гиппократ уhанай эмшэлхы хүсоор ехээр hошрходог байгаа. Хүйтэн уhа хүндэ сэсэргэхэдэ, ехэ hэргэлэн болодог, булеэхэн уhа сүршэхэдэ, хүнэй нервын системэ номгон түхэдоо ородог, хүйтэн уhаар компресс хэхэдэ, яhанай хухархайда, үе мүсэеэ шулга нюлгалхада ехэ туhатай гэжэ тэрэ хэлэhэн юм. Римскэ империйн үедэ уhанай хүсэн ехэ хэрэглэгдэдэг байгаа. Гайхамшагта римскэ банинууд, хэмэл соорэмүүд олон байhан... Зүгоор зүүн тэрэ булимтаран орohон нүүдэлшэ гуннуудай hуулаэр эдэ бухы хүн түрэлтэнэй арга мартагдажа эхилhэн ааб даа. Гансал XV-XVIII зуун жэлhээ уhан арга хэрэглэгдэжэ эхилhэн гэшэ.

Нэгэтэ Присниц гэжэ юрын таряашан моринhоо унахадаа гэмтэжэ, можоо хухалаа ха. Эмнэд аргалжа ядаба. Тэрэ нэгэ санаартанда хандаа ха. Хоёр час болоод аа, хүдоо, хухарhан газартаа хүйтэн уhаар компресс табяарай гэ ха. Тиигэжэ аргалаа юм. Компресс хэhэнэй удаа тэрэ бэсэ үдэр бүри уhаар сүршэдэг, полотенци поргоод, бэсэ аршадаг, удаань заглуугаар уhа адхадаг, хүйтэн уhатай ваннада ородог болобо. Простыни поргоод, бухы бэсэ орёогоод хэбтэдэг болоо hэн. Тиигэжэ энэ хүн 1830 ондо Грофонбергдэ эгээ түрүүшын уhаар эмнэдэг лечебницэ нээhэн юм. Урда сагай энэ дом арга Присниц дахяад hэргээhэн гэшэ.

Россиданье уhаар эмнэдэг лечебницэнүүд нээгдэжэ эхилээ hэн. Одессэ город энэ талаар ехэ сууда гараhан юм. Гидротерапийн мэргэжэлтэдшье бэлдэгдэжэ эхилээ. Зүгөөр уhа тон болгоомжотойгоор хэрэглэхэ шухала гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Шуhанай ехэ дарасатай, зүрхэ hудалай үбшэнтэй зон тон нарилха ёhотой. +34° С—+40° С хүрэтэр градустай уhан /ванна соо/ шуhанай дараса доошонь болгодог, зүгоор +40° С-haa дээшэлхэдээ, давлени дээшэлүүлдэг юм. Үбшэн хүн энээн тухай hайн мэдэхэ ёhотой. Ванна соо 7-8 минутаhаа удаан hуужа болохогүй юм. Бэсэ хатуужуулха гэ hаа, хүйтэн уhатай ваннада 5-6 секунда соо hуугаад бодохо хэрэгтэй.

...Хүйтэн уhатай таз соо үглоо бухэндэ оймоходо, хамарай бүтэхэ, хэжэг үбшэн хүрэхэгүй. Булеэхэн уhан соо бажууhан нулаадаар /бүдоор/ гэдэhэндээ гү, али шоргандаа компресс табяа hаа, тархитнай үбдэхэеэ болихо. 37 хоногто гансахан нэгэ аяга хара уhа уулгаад /кранhаа гаргаад, хонуулhан/, астма үбшэнhоо нэгэ хуниие аргалжа шадаhан байнаб.

Зарим экстрасенснүүд, түбэд ламанар хара уhа таринадаад,хүсэтэ эм болгодог байhан юм. Хада газарай сэбэр хүйтэн булаг, хүүюуринүүдэй уhан тон хүсэтэй эм болодог ааб даа. Түбэд ламанар бадаганаар үбдэhэн хуниие нюдыень нулаадаар эдэгоод, хүбшэ тайгада абаашаад, гансаа хара уhа 40 хоног соо уулгаад аргалдаг байhан гэжэ дуулаhан байнаб.

ПРОФЕССОР Б. САГИТОВТАЙ
А.ВАСИНА хөөрэлдэбэ.
("Советский Красный Крест" журналhаа абтаба.)

Фоторепортаж

...ДРЮУСАЛГАЯА ДҮҮРЭНЭЭР МЭДЭРЖЭ...

Буряад Республикын ...одын хэрэгүүдэй министр ...М.Калашниковай Яруунын ...магай дотоодын хэрэгүүдэй ...ай ажалда үндэр сэгээлтэ ...дэнь, ехэл омогорхохоор ...аhэн. Тиимэhээ олон жэлэй ...ада манай байдалай амгалан ...хын тула орододог эрхим ...алшадтай танилсуулха ...дтэйб.

Нютагай эрхим хүбүүдэй ...эн, милициин майор ...Ц.Цыренов энэ таhагые ...збэрилнэ. Сэрэгэй албанай ...лээр энэ ажалда хүдэлжэ ...hэн юм. Залуушье hаа, гэмтэ ...алтай эридээр тэмсэжэ, ...ли хазагайруулhан олон ...рые элирүүлээ hэн.

Майор Цыреновэй хүтэлбэри ...о дотоодын хэрэгүүдэй ...агай 96 худалмэрилэгшэ яhала ...наар үүргээ дүүргэнэ. ...гылаэмжын худалмэри ...идхэнэ, инспекторнуд гэмтэ ябадалтуудые усадхан, ойлгууламжын ажал ябуулна. Ажалдаа дүрнэлтэй, бэрхэ мэргэжэлтэд олон. Участково инспекторнуд Бэлигтэ Алексеевич Цыбиков, Анатолий Анатольевич Сосонов, лицензионно албанай инспектор Баяр Батодалаевич Нимаев, хуулиин hаhа гүйсоогүй үхибүүдэй хэрэгүүдэй талаар инспектор Ольга Цыреновна Доржиева, шалгалтын-харуулай албанай ахамад мэргэжэлтэ Дымбрыл Николаевич Цыренжапов, мүрдэлгын таhагай начальник, милициин майор Ц-Д.Д.Цыдыпов гэгшэд болоно. Милициин майор Анатолий Михайлович Козловой албан гэмтэ ябадалые түргоор тодорхойлжо, гэмтэдые элирүүлдэг. А.М.Козлов ажалаа албаяа эрхимээр хүүргэдэг. Харгыналбанай инспекторнуд баhал ехэ ажал ябуулна. Харгы дээрэ гэмтэ ябадалай тоо доошолоо. Эрдэни Цыбенович Гармаев мартамаар хүн, харгын журам үсэд нэтэрүүгээр сахидаг.

Яруунын аймаг ехэ тала дайдатай, тосхонууд бэе бэеhээ холо оршодог. Нютаг бүхэндэ участково инспекторые байлгаха гэхэдэ, мүнгэн зоори дуталдана.

Хүдоо нютагуудаар, талаар гэмтэ ябадалай болоходо, участково инспекторнуд тэрэ хүрэтэр ошохо упаагүй байна. Машинатайшье болобо гэе, тэд арба-хорин литр бензинтэй аад, хайшаа ошохобши? Иимэрхүү ушар шалтагаанууд милиционернүүдэй ажалда hаад ушаруулна.

Яруунын аймагай дотоодын хэрэгүүдэй таhагай худалмэрилэгшэд салингаа саг соонь абанагүй. Хушэр байдалда үдэр, hүнигүй худалнэ, энэмнай мүн баhа албандаа үнэн сэхээр хандалгын жэшээ болоно.

Мүнөө нимэ хулгоотэй, үймоотэй сагта, илангаяа гэмтэ ябадалай олошоржо байхада, дотоодын хэрэгүүдэй таhагай бүхы албанай ажал ехэл харюусалгатай болонхой. Энэ үндэр харюусалгаяа дүүрэнээр мэдэрhэн яруунынхид hэшхэлэйнгээ эрилтээр худалнэ.

Э.БУДАЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: РОВД -гэй начальник, майор А.К.Цыренов; ППС-эй албанай ахалагша мэргэжэлтэ Д.Н.Цыренжапов.

Авторай фото.

Туhатай зүбшэл

АМТАТАЙ БОЛГОХО ГЭБЭЛ...

Мүнөө шэнэ хартаабхаяа эдижэ эхилбэ гээшэбди. Тиимэhээ хартаабха шанаха, шарахадаа, яагаад амтыень бүри hайжаруулха тухай хөөрэлдэе.

Хартаабхатай уhан соо нэгэ халбага тоhо хэжэрхибэлтнай, түргөөр болохо. Хартаабхын амта hайжаруулхын тула бусалжа байха үедэнь уhа руу нэгэ hонгино, чесногой 2 хуби гү, али лаврын набшаhа нэмэхэ хэрэгтэй.

Шарахаhаа урид хартаабха hайнаар хатааха шухала. Тиигэхын тула хэршэhэн хартаабхаяа полотенци гү, али салфеткэ дээрэ тараагаад хатааха. Тиигээгүй hаа, нойто ехэтэй хартаабха шарахада, амтатай хальhатай болодоггүй.

Хартаабхаар алаади шарахаяа түхеэрбэл, үрэгдэhэн хартаабхынгаа харлахагүйнь тула багахан халуун hү нэмэжэрхидэг юм.

Борщ соо хэгдэhэн хартаабхын хатуу болохогүйнь тула тэрэниие томадhаа, ...hаhалагдаhан ... урид борщ соо хэхэ хэрэгтэй.

Пюрегэй амтатай байхынь тула шанаhан хартаабхаяа урид hайса хатаагаад, удаань тоhо, hү болон hайнаар худхагдаhан түүхэй үндэгэ нэмэхэт.

Хэрбээ пюредэ хартаабхын бусалhан уhанай оролсошоо hаань, пюрэ хүбхэгэр сагаан болодоггүй. Харахада аятай болохынь тула тоhо үндэгэ нэмэхэhээ гадна, hүнэй орондо зоохэй нэмэбэл, дээрэ гэжэ тоологдодог юм.

Хартаабха уhан соо удаан байлгажа болохогүй. Хартаабха соохи крахмал болон С витамин ехээр үгы болохо бшуу.

Шанга бэшэ гал дээрэ хартаабха шанахада hайн. Хэрбээ шанга гал дээрэ бусалгабал, тэрэ газаа тээhээ болоод, досоогоо түүхэй үлэшэдэг.

Шэнэ хартаабха арилгахаhаа урид хэдэн минутын туршада хүйтэн уhан соо байлгаха хэрэгтэй. Тиихэдэ хартаабхын хальhан hайнаар абтадаг.Хутагаар хальhыень хуулахын орондо шэрүүн щёткоор шударжа арилгабал дээрэ. Пюре хэхэдэ, шэнэ хартаабха таарадаггүй.

Элдэб hонинhоо абтаба.

XVII жаранай модон хүхэгшэн гахай жэл (1995-1996 он)

ЗУНАЙ hҮҮЛ ХАРАГШАН hАРА

Буряад литэ	19	20	21	22	23	24	25
Европын литэ	14	15	16	17	18	19	20
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Һагба Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббото	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	улаагшан үхэр	шара бар	шарагшан туулай	сагаан луу	сагаагшан могой	хара морин	харагшан хонин
Мэнгэ	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ
Һуудал	шорой	түмэр	огторгой	уһан	уула	модон	хии

Гарагай 2-то хуушан һарын 19 (августын 14).

Улаагшан үхэр, 9 улаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Бисалгаа үйлэдхэх, хэшэг даллага абаха, бурханда, лусуудта үргэл үргэхэ, дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые бодхоохо, замда ябаха, городто гэр бариха, хутаг болон бусад зэр зэбсэг дархалха, модоор, түмэрөөр дарха хэхэ, газарай нүхэ бүглэхэ, модо зоохо, тангаригаа болюулха, эльбэ дараха, эд, мал хүндэ үгэхэ мэтэдэ һайн. Гэбшье гэрэй һуури табиха, наһа барагшые хүдоолхэ, аршаанаар угааха, бэри буулгаха, үхэр худалдаха, ном шагнаха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ мэтын үйлэнүүд хорюултай. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, һайн нүхэртэй ушарха.

Гарагай 3-да хуушан һарын 20 (августын 15).

Шара бар, 8 сагаан, мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. [illegible] үргэхэ, аршаанаар угааха, сан табиха, сахюуса хураха, дасан (дуган), субарга, бурхан, ном арамнайлха, хэшэг даллага абаха, дайсанные ба үхэдэл шүдхэр дараха, абаһанаа бусаахa, городто ажал эрхилхэ, хадаг табиха, бэри буулгаха, мал үүсэлхэ, тангаригаа болюулха, агнаха, сан табиха мэтын хэрэгүүдтэ һайн. Гэбшье мяха шараха, тоһо, оохэ хайлуулха, бузартайгаар наһа барагшые хүдоолхэ, үхибүү хүндэ оруулха, багшуулые гэртэнэ гаргаад, ондоо тэсэшэнь эльгээхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдхэ, замда гараха мэтын үйлэнүүдтэ муу. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үлэсхэлэнь байдал үзэгдэхэ, ундан дуталдаха.

Гарагай 4-дэ хуушан һарын 21 (августын 16).

Шарагшан туулай, 7 улаан мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Бурханда, Нарандa, һарада, Газарта мүргэхэ, тэнгэри тахиха, гүрэм уншуулжа, эльбэ гаргаха, ехэ хүшие бараалахаа, буян хэхэ, үхэр, хониёо онсо һайнаар харууһалха, ном номнохо, байшан бариха, замда гараха, таряа тариха, хэшэг даллага абаха, зурхай шудалха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэ зуура үбшэ аргажа эхилхэ, дасанай (дуганай) һуури табиха, һэеы гэр бурихэ, нүүхэ, худалдаа наймаа хэхэ, мал үүсэлхэ, мяха шараха, тоһо, оохэ хайлуулха мэтые тэбшэлтэй. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 5-да хуушан һарын 22 (августын 17).

Сагаан луу, 6 сагаан мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр. Хонин һарада луу үдэр тудахадаа,тон харшалдаһан удхатай байдаг. Энэ үдэр эрхилһэн амбаа хэрэг үйлэ бүтэмжэгүй байдаг гэжэ һануулая. Шэнын 9-дэ луу үдэр тудаһан байха. Харшалдаһан үдэрэй удхые тэндэ бидэ дэлгэрэнгыгээр харуулһан байхабди. Тиимэһээ мүнөөдэр дахин дабтангүй үнгэргэе.

Гарагай 6-да хуушан һарын 23 (августын 18).

Сагаан могой, 5 шара мэнгын, хада уулада һуудалтай үдэр. Бурхан тахиха, лүн абаха, ваджрын ушалга хэхэ, дасан (дуган) заһабарилха, дасан (дуган), сэргэ бурхан, субарга, ном арамнайлха, оорыгоо хэрэгээр нөёндо хандаха, ном оршуулха, ламын санаар абаха, ном номнохо, мори, сар һургаха, лусуудта үргэл үргэхэ, үбшэ аргалха, нүүхэ, замда гараха, городто хэрэг бүтэхэ, хадаг табиха мэтэдэ һайн. Зүгоор нүүхэ, эрэнэ тариха, наһа барагшын хэрэг үйлэдхэ, модо отолхо, бороогой уһа тогтоохо, гүрэм уншуулха, юумэ худалдаха, худалдажа абаха, нөёной ордондо заргалдаха, гэрэнэ юумэ гаргаад, хүндэ үгэхэ, ехэ хэрэг эрхилхэ, ном уншаха, һэеы гэр бурихэ, газар хахалха, түрэ хэхэ, нохой тэжээхэ мэтые сэрэхэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эд бараан, эдеэ хоол, ууха ундан элбэг олдохо.

Гарагай 7-до хуушан һарын 24 (августын 18).

Хара морин, 4 ногоон мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Бурханда, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ, эм найруулха, шуһа ханаха, тэнгэри тахиха, зүүдхэл зүүхэ, модо һуулгаха, газараа заалгаад, гэрэй һуури табиха, зүблоо хэхэ, харгын хани бэдэрхэ, үнэн сэхын тангариг абаха, замда гараха, наһа утадхалгын ном уншуулха, эд бараа, мал худалдажа абаха, худаг малтаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэбшье дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые арамнайлха, һэеы гэр, шэрдэг бурихэ, хэрэлдэхэ, дайсалдаха, бэри буулгаха, мори худалдаха, худалдажа абаха, наһа барагшын хэрэг үйлэдхэ, эхэнэрэй үһэтайраха, бишыхан үхибүүдые гэрһээ гаргаад, ондоо тэсэшэнь эльгээхэ мэтые сэрэлэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 1-дэ хуушан һарын 25 (августын 19).

Харагшан хонин, 3 хүхэ мэнгын, хиидэ һуудалтай үдэр. Хандамаанарай үдэр. Бурханда мүргэхэ, сэргэ бурхан, мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые арамнайлха, тантрын тарнинуудые уншаха, һоргтуюе номгоруулха, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ, эм залаха, хониной мяха, нооһо, арһа хэрэглэхэ, городто хэрэг бүтэхэ, бэри буулгаха, түрэ хэхэ, замда гараха, орооһо тариха, наһа барагшын хэрэг үйлэдхэ, юумэ худалдаха, худалдажа абаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Харин гэрэй һуури табиха, малгай, хубсаһа эсхэхэ, шуһа ханаха, тоонэхэ, эм найруулха, тангариг абаха, газар малтаха, абаһанаа бусаахa, модо сабшаха, хюрөөдхэ, һубаг малтаха мэтые сэрэлэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, нюдэнэй хараа муудаха.

Г. А. ЭРДЫ

Буряадай соёл ех[illegible] гээгдэлдэ оробо[illegible] Федерациин габьяа[illegible] Буряад Республикы[illegible] артист Гуржап Ал[illegible] Эрдыниев 65-тай [illegible] ябатараа сагһаа у[illegible] бараба.

Бэлигтэй бэрхэ [illegible] Гуржап Эрдыниев [illegible] арадуудай дуунуудые [illegible] һайн дуранай болон м[illegible] композиторн[illegible] зохёолнуудые [illegible] дэлгэрүүлгэдэ бүхы[illegible] зорюулаа. Тэрэнэй ре[illegible] буряад, монгол авт[illegible] дуунууд, романснууд, [illegible] аринууд ородог байгаа.

Гуржап Ал[illegible] Эрдыниев Москвагай[illegible] хүгжэмэй-багшанарай [illegible] дүүргэжэ, удаан сагсоо[illegible] ансамблиин дуушан [illegible] жэлэй туршада Г[illegible] Гүрэнэй телерадиоко[illegible] арадай инструме[illegible] оркестртэ хүдэлөө. У[illegible] хүгжэмэй колледждо [illegible] баян дүршэлөө залуу[illegible] дуратайгаар дамжуу[illegible] Бэлигтэй бэрхэ дуушан [illegible] Алзамаевич Эрдыниев [illegible] Буряад орондо бэ[illegible] Монголдо, Хальмаг[illegible] (Яхад) Республикад[illegible] болон Усть-Ордада, М[illegible] болон Ленинградта хан[illegible] ташалгаар угадаг бай[illegible]

Ф. А. Эрдыниевэй [illegible] ажал үндэрөөр сэп[illegible] "Буряад Республикын [illegible] артист", "Россин Фед[illegible] габьяата артист" гэһэн [illegible] нэрэ зэргэнүүд олго[illegible] Хүндэлэлэй грамота[illegible] тэмдэглэгдэнхэй. 197[illegible] Улаан-Удэдэ үнгэргэдэг [illegible] дуунай зонын ко[illegible] лауреат, 1978 ондо д[illegible] зонын конкурсдо мүн л[illegible] болоо һэн.

Гуржап Эрдыниевэй [illegible] һайхан дурасхаал тэ[illegible] үзэдэхэ бүхы хүнүүд[illegible] тоото нүхэдэйнь, шаб[illegible] зүрхэ сэдьхэлдэ хэтэдэ[illegible]

Буряад Респ[illegible]
Композитор[illegible]
хо[illegible]

Соёлой минист[illegible]
Буряадай [illegible]
телерадиоко[illegible]
Улаан-Удын хү[illegible]
ко[illegible]

МВД-һээ мэдээсэнэ

ХУЛГАЙШАД ОЛОШОРОО

Үнгэрһэн долоон хоногой туршада республика дотор 448 гэмтэ ябадал гаргагдаһан байна. Энэнь урдахи долоон хоногой мэдээнһээ 38 баримтаар үлүү болоно. Тиихэдэ 163 гэмтэ ябадал ушоо элирүүлэгдээгүй, мүрдэлгэ хэгдэһээр. Энэ үе соо 4 хүн алуулһан, 23 ушарта хүндэ добтолжо сохиһон, гэмтээһэн байха юм.

Баргажан тосхондохи худалдаггүй һүмэ соо хоёр хүн архидаһан байгаа. Удаань эдэ хоёр юугээшье буляалдаа, хэрэлдээ юм, нэгэниинь нүгоодэеэ тархи руунь түмэроор сохижо алаад, эзэгүй худаг руу хаяһан байба. Хэдэн хоногой үнгэрһэн хойно алуулһан хүн олдожо, гэмтэ ябадал гаргаһан нүгоодэнь баригдаа. Мүн Бэшүүр тосхоной нэгэ үйлсэдэхи "Улыбка" гэжэ хүүгэдэй саадай тогоошон хутагаар хадхуулжа, наһа бараба. Мүрдэлгэ хэхэдэ, урда тэнь түрмэдэ һууһан нүхэрынь алаад, тэрьелһэн байгаа. Алуушан баригдаа.

Долоон хоногой туршада хүндэ добтолхо, юумыень булмяжа абаха ябадал олошорбо. Октябрьска районой "Юбилейный" парк соо эртэ үдэоогүүр нэгэ эрэ хүн хулгайшадта тонуулһан байгаа. Эдэнэр хэд бэ гэхэдэ, тус район шадар ажаһуудаг гурбан басагад элирүүлэгдээ. Эдэнэр тэрэшие хутагаар занажа айлгаад, 600 мянган түхэриг мүнгыень, хүүртигыень тайлажа абаба.

Үнгэрһэн үедэ машина, техникэ хулгайлха ябадал олоор үзэгдоо. Октябрьска райондо ажаһуудаг эрхэтэнэй "Жигули" машина соо орожо урдиһэн хулгайшан эзэндэнь баригдаа. Мүн Хойто-Байгалай аймагай дачануудай нэгэ айлай газаа байһан "Нива" машина хулгайда орон алдаа. Хулгайшан машиныш нэг булгэ даража ороод байтараа, эзэндэнь баригдаба. Һүүн дунда залуу хүбүүн умсын машинатай жолоошониие байлгажа, гэртэнь абаашахыень гуйба ха. Улаан-Удэ хото соогуур ябатараа, тэрэнь пистолеедээр занажа, Сотниково тосхон ошохыень баалаба. Тингэжэ ябаха үедэнь урдаһаань машиныш ерэжэ ябахые харабан жолоошон гэмтэ машинаяа байлгаад, гуйжэ гарашоо. Хойноһоонь хэдэн удаа буу һуроошье һаа, тэрэшие дайраагүй. Гэмтэн мүн аз тэрьелээ.

Һүүдэй үедэ хулгай, тонуул хэхэ ушар хэтэршоо. Долоон хоногой туршада республика дотор 268 хулгай хэгдэжэ, 140-нинь элирүүлэгдэбэ. Хэнэйшье мэдэһээр, манай республика руу харинн гүрэнэй [illegible] аяншалгаар олоороо[illegible] гэшэ. Илангаяа Монгол[illegible] Корейһээ ерэһэн [illegible] хулгайшадта юумээ а[illegible] Швециһээ ерэһэн аянш[illegible] "Баргажан" ресторан с[illegible] баряад, байрадаа орой [illegible] 300 доллар [illegible] фотоаппарадынь хулга[illegible] гарта орохон байба. Тэ[illegible] милицидэ дуулга[illegible] хулгайшан холо о[illegible] баригдаа. Мүн "Юби[illegible] гэжэ акционернэ б[illegible] кафетэй директорэй[illegible] дээрэһээ 6 милли[illegible] түхэриг[illegible] с[illegible] хулгайшанай һабарта [illegible] байна.

Д. К[illegible]
Буряад Рест[illegible]
МВД-гэй х[illegible]
албанай худэлмэ[illegible]

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правитель[illegible]

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М Ж. (харюусалгаа секретарь), ШИМАЕВ Н. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ШИНТАЕВ В. Н. (хэблэлэй директор), РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т. В.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлэ, 23. "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 4327. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.30.

Буряад Республикыг республиканска типографида газетэ хэблэгдэ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. „Б-0079-дэхи номертойгоор бүрилгэлтэ абтанхай Заказ №148.

Редакциин телефонуул: редакторай - 2-50-96, приёмныи - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгаа секретарийн - 2-50-52, секретариадай - 2-60-91, та[illegible] нинын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай - 2-[illegible] (даагшань), 2-57-63, олонинын худэлмэрийн ба мэдээсэтэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнуудэй - 2-33-61, компьютерна үбэй - 2-66-76. М[illegible] корреспондентнуул: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61, Баргажанда - 91-6-40.

" Бурятия" хэблэлэй телефонуул: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.